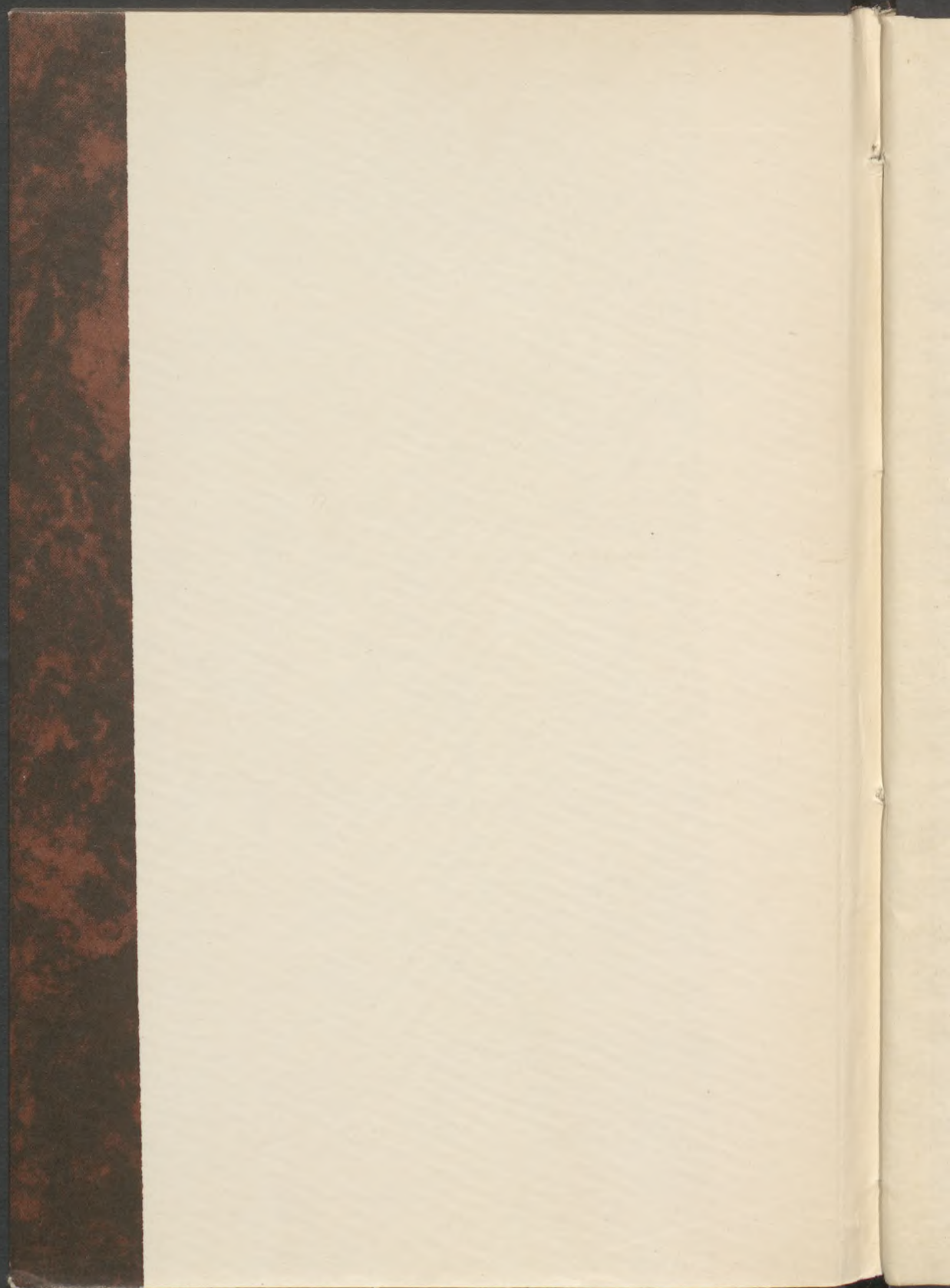
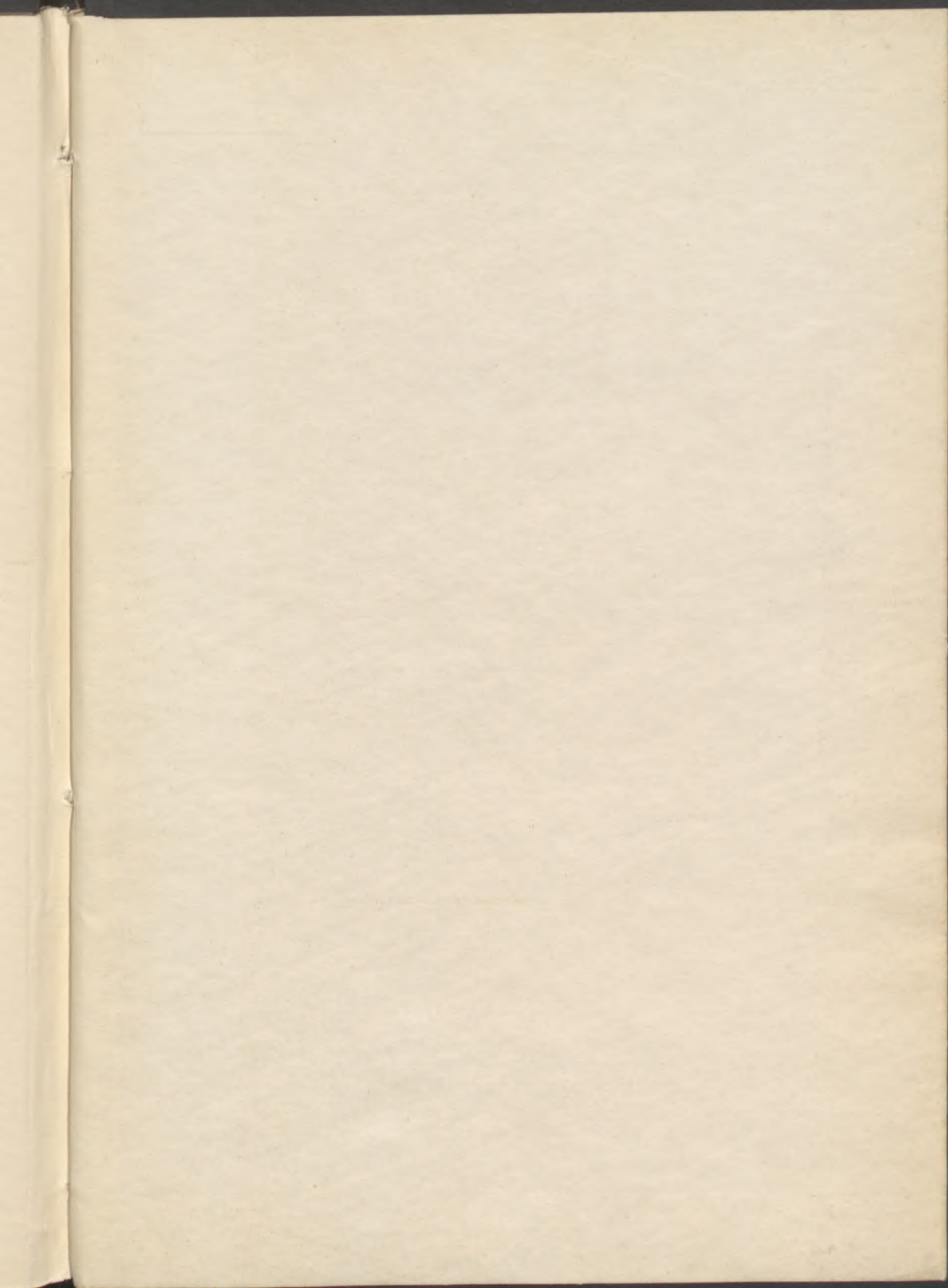
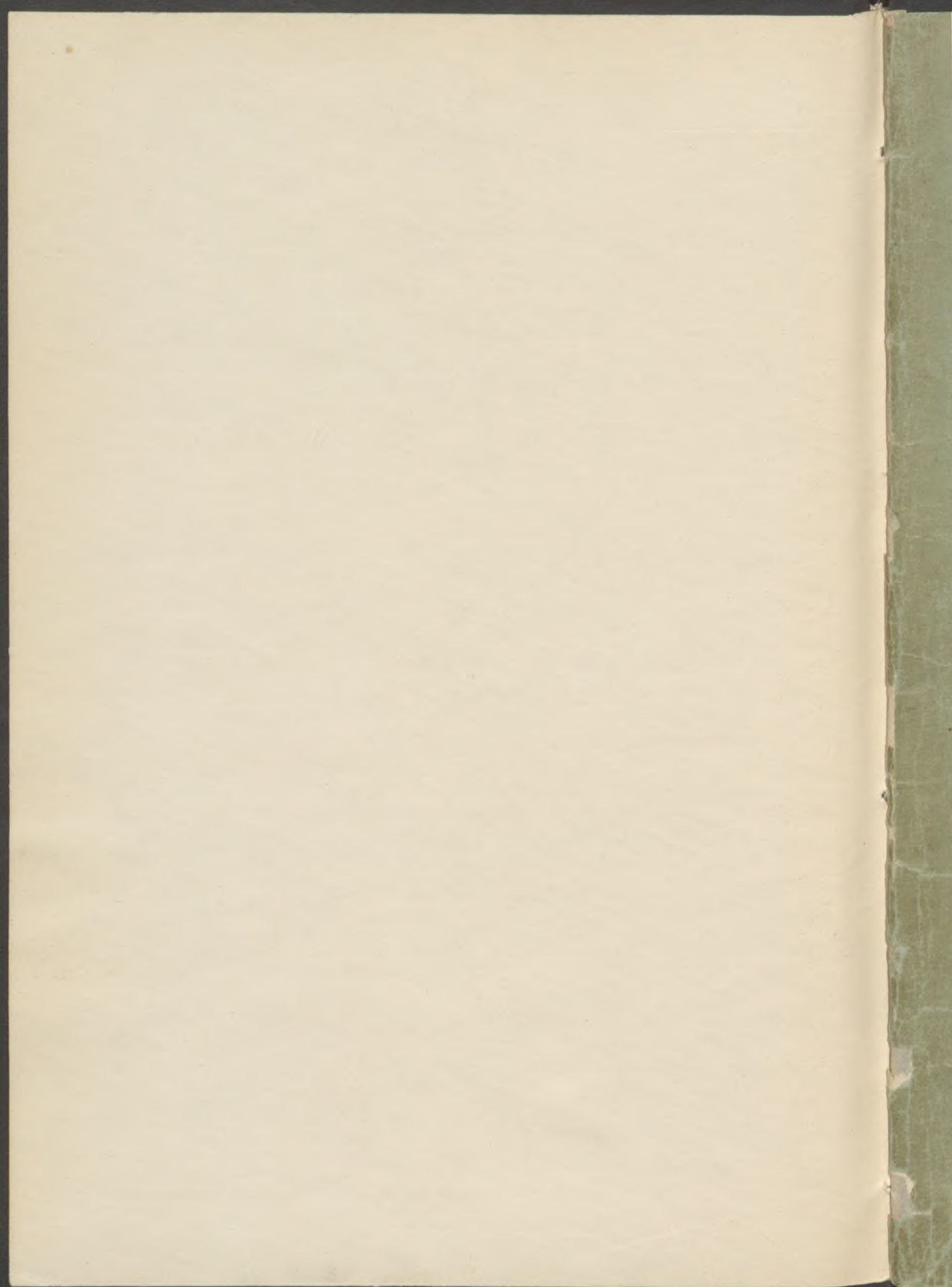

620.910

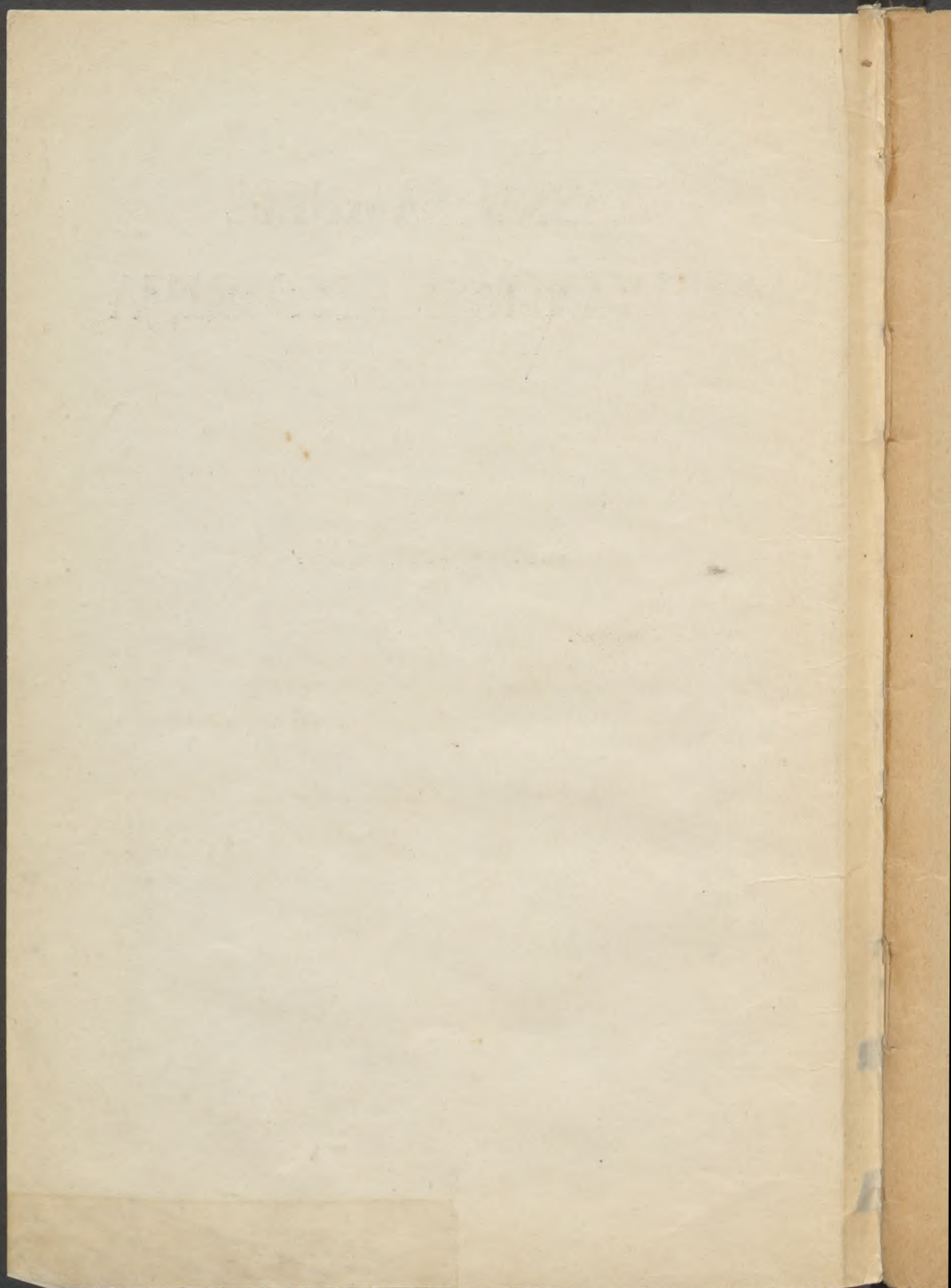

620910

BRASSAI SÁMUEL NYELVTANÍTÁSI REFORMJA

IRTA:
DR. KAIBLINGER FÜLÖP

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
HÁZINYOMDÁJA
1910

BRASSAI SÁMUEL NYELVTANÍTÁSI REFORMJA

IRTA:

DR KAIBLINGER FÜLÖP

*Naggs.
Dr Kemény Ferenc
igazgató úrnak
magyarbesszűlésem
jelölül K. F.*

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
HÁZINYOMDÁJA
1910

IRASAI KÖNYV

ALFÖLDI KÖNYVTÁR

IRASAI KÖNYV

Faint handwritten text in cursive script, likely a library inventory or acquisition record.

(P2)

620. 910

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
9181/68
LELTÁRI SZÁM

IRASAI KÖNYV

Brassai Sámuel nyelvtanítási reformja.

I.

„— — Ezzel meg is érhetném, ha még egy kis apológiára nem lenne szükség. Munkácskában ugyanis némi szokatlanságokat, hogy ne mondjam *újságokat*, fog látni tanító barátom, *melyeket ha németből fordítottam volna, térdet, fejet hajtva hódolna neki a nyelvészek tábora*; de minthogy szerencsétlenségünkre *magyar találmányok*, engedélyt kell magunknak kunyerálni az életre.“ Így gúnyolódik Brassai egy 1872-ben kiadott füzetkében, hol a latin hajtogatás tanítására segédeszközt nyújt. És mi történt? Németországban 1882-ben megindul egy mozgalom: hogy a nyelvtanítás módszere ósdi, teljesen elhibázott, hogy nem grammatikai szabályokat hanem nyelvet, hogy a szavakat és formákat élő és kész mondatokból kell megismerni, hogy nem paradigmákat kell lefűjni, hanem mondatokat kell szerkeszteni, hogy a kiejtést kell oktatni, hogy beszédgyakorlatokat kell végezni stb. Ez a reform a nyelvtanítók körében mindenütt visszhangra talál, az eszméket kialakítják, fejlesztik, átviszik a gyakorlatba, helyt engednek nekik a tantervekben, alkalmazzák a tankönyvekben, szóval az eszmék diadalmaskodnak, és a szakemberek mindenütt dicséretét zengik a német *Viëtor*nak, ki maga is az ő iratát „*Der Sprachunterricht muss umkehren*“ a Reform „*Trompetenstoss*“-jának nevezi.

E könyvecskében kegyesen a mi Brassainkról is történik említés, a szerző citál is belőle egy hosszabb, ma már klasszikus

hasonlatot, jegyzetben ott találjuk az idézet forrásait is: „Die Reform des Sprachunterrichts [Kolozsvár (sic!) 1881].“ A mi hazafias lelkünk pedig örvendezik és büszkélkedik, amikor arra gondol, hogy oly könyvecskében, mely egy nagy didaktikai átalakulás megindítójaként már három kiadásban elterjedt a föld kerekén, magyar ember is van megemlítve. „Halljátok és olvassátok ti külföldiek, és tudjátok meg, hogy nálunk is vannak okos, tudós emberek és hogy tőlünk még a németek is tanulhatnak.“ Így dicsekedhetünk és verhetjük a mellünket, jaj de ne merje tőlünk senki se számon kérni, mit is mondott az a Brassai a nyelvtanítás reformjáról, és mit tanultatok ti magyar nyelv mesterek a ti tudóstoktól? nálatok bizonyára ismeri minden philologus az ő munkáját és valószínű, hogy eszméi nálatok már rég átmentek a gyakorlatba... Szégyelős hallgatás.... Bevalljuk: nálunk ismerik a „direkt módszert“ meg a Berlitz módszert, meg a „méthode maternelle“-t, de hogy Brassai mit tanított? ... Hiszen ő nem is adott *nevet* az ő módszerének, hát honnan ismerjük?

Az egyetemből kikerülve, sajnálattal bevallom, nem tudtam semmit, sem nyelvtanító módszerről, sem reformról, sem Brassairól. Mikor aztán mesterségem iránt érdeklődve kezembe vettem Viëtor említett röpiratát és megláttam benne Brassai nevét és olvastam benne a citátumot, az a gondolatom támadt: hátha Brassai többet is mondott olyat, amit a német szerző nem idéz, hátha az már egyengette azt az utat, amelyet a német nyelvpaedagógusok annyira kiszélesítettek, hátha ma valósággal az ő munkásságára lehetne visszavezetni az egész mozgalom kezdetét? — anélkül azonban, hogy holmi prioritási vitát akarnék felidézni. Mikor tehát Brassai reformjának megismerését tűztem ki célul, csak a kíváncsiság vezetett és az illendőség, amellyel hazai tudományunknak tartozom. Kerestem tehát a „Reform des Sprachunterrichtes“ című brosurát. Helmár Ágost, kinek Gouin, francia nyelvpaedagogus módszerének ismertetését köszönjük,* szintén kereste már, de sem könyvtárainkban, sem külföldön sehol sem találta meg. Ha

---

* Gouin nyelvtanítási módszere. Ismerteti Helmár Ágost tanár, Pozsony, Stampfel Károly 1904.

tehát valamely külföldi methodologus érdeklődne iránta, nem is adhatnánk neki egy árva példányt belőle. Ferenczy Zoltán egyetemi főkönyvtárosunk szíves útbaigazítására azonban sikerült nekem az értekezést felfedeznem. A Németországból ismert broszúra ugyanis külön lenyomata egy cikksorozatnak, mely a Brassai és Meltzl által kiadott „*Összehasonlító irodalom-történeti lapok*“ 1881-iki évfolyamának hasábjain láttak napvilágot és pedig a szerényebb „*Vom Sprachunterricht*“ cím alatt. Erős a gyanum, hogy a hangzatos „*Reform des Sprachunterrichtes in Europa: ein Beitrag zur Sprachwissenschaft*“ címet Meltzl adta a különlenyomatnak.

Ez a felfedezés fentebb leírt sejtésemet igazolta. A meglevő módszerek éles és tudományos bírálata, a szavaknak és nyelvtannak a mondatból való induktív tanítása, a paradigmáktól való irtózás, a beszéd gyakorlása: mindez benne van már Brassai elmékedéseiben. Ezért hát elhatároztam, hogy szaktársaim számára az értekezést kivonatokban közlöm. Minthogy Brassai elmélete nemcsak a modern nyelvek tanárait érdekelheti, hanem meggyőződéseim szerint a klasszikus, különösen a latin nyelv tanárai még ma is igen sokat tanulhatnak az iskolai grammatika felépítésére, úgy gondoltam, hogy a kivonatokat majd magyar fordításban adom.

II.

De Brassai e munkájában csak összefoglalta a külföld számára azt, amit már előzőleg magyar nyelven — úgy látszik bántóan kevés eredménnyel — több ízben kifejtett és amit német és francia tankönyveiben gyakorlatilag szép sikerrel alkalmazott. Csak a magyar nemtörődömségnek és a nálunk is uralkodó philologus-gőgnek tulajdonítható, ha tudományosan megalapozott módszere még itthon sem alkothatott iskolát. Sok van olyan amit nélküle is jobban csinálunk, sok olyan amit nélküle is, a külföldről importálva, úgy csinálunk, ahogy ő kívánná, azonban bizonyos, hogy vele és általa még sokat javíthatunk mai eljárásunkon.

Felkutattam hát mindazt, amit Brassai a nyelvtanulásról és nyelvtanításról írt; vázolni akarom azt a munkásságot, melyet a philologusok ellenére is „gyakorlati nyelvtudománynak” merek elnevezni, mert ez tényleg azon van, hogy a társadalomnak, az emberiségnek a lehető legkisebb energia-felhasználással egy nagy kultur-erőt, a nyelvtudást, megszerezze.

Mindenekelőtt felsorolom Brassai Sámuelnek azon munkáit, melyek *gyakorlati* irányúak.

Német. *Okszerű vezér a német nyelv tanulásában.* Irta Brassai Samu philos. és mathes. tanára, magyar és más tudós társaságok levelező tagja. I. rész. Az egyszerű és egyszerűen bővített mondat. Kolozsvárt, 1845. A kiadó tulajdona. A kir. lyceum betűivel. (A második lapon) *T. Vörösmarty Mihály úrnak.* A M. T. T. nyelvtudományi osztálybeli első tagjának őszinte tisztelete parányi jeléül a szerző.*

---

* Tankönyvet ma már csak kartársnak merünk ajánlani „tankönyvül való szíves bevezetés céljából.”

Ez a címe az első kiadásnak, mely mint a „Kék könyvtár, házi és iskolai oktatásra szolgáló kézi- és segédkönyvek gyűjteménye“ VI. szállítványa jelent meg. Az előttem fekvő példány az Egyetemi könyvtaré (Fc. 880.) A második rész anyaga a „tovább bővített mondat és a mondatfűzés“.

Ismerem az I. rész 1845¹, 1855⁵, 1858⁶, 1882¹⁰ és 1896¹¹-iki kiadásokat; a II. részből az 1856², 1860³ és 1896⁵-iki kiadások fekszenek előttem. Az utolsó kiadás „*Elméleti és gyakorlati német nyelvtan*“ cím alatt még most is kapható Stein János m. k. egyetemi könyvkereskedésében Kolozsvárt; megjegyzem, hogy belül ez a kiadás is mégis csak a régi becsületes felírással kezdődik: *Okszerű vezér* stb.

A kiadások egyáltalán lényegtelen változásokat mutatnak. Az egész módszer és később elméleti iratokban is kifejtett eszmék mind megvalósulva láthatók már az első kiadásban. Csak a könyv elején adott utasítások válnak gazdagabbakká. Ha tehát Brassai nyelvtanítási reformjainak kezdetét akarjuk megállapítani, akkor nem az 1882-ben megjelent híres brosurából kell kiindulni, hanem az „*Okszerű vezér*“ első kiadásának megjelenésétől, 1845-től kell azt számítani. És már akkortájt mondhatja nyelvtanáról, hogy „kissé szokatlan módszerét nem szeszély vagy eredetiségen kapkodás teremtetten, hanem maga a természet sugallta és 25 évi tanulmányozás és tapasztalás diktálta azt.“

Francia. Ingyen tanító *francia nyelvmester*. A francia nyelv gyors, könnyű és alapos megtanulására. Iskolai és magánhasználatra, írta Brassai Sámuel, olcsó kiadás, Kolozsvárt, Stein János 1877. Első kiadása, melyet nem tudtam megkapni, 1863-ban készült, amint azt a „Hon“-ban (1863.) megjelent cikkéből tudom.

Latin. Ugyancsak e cikkből tudom, hogy új nyelvtanító módszerét legelőször a latin nyelvre alkalmazta és azon próbálta ki. Német brosurájában, mint látni fogjuk, a latin nyelven mutatja be tanmenetét, azonban latin nyelvtant nem írt. Csak egy kis füzetkéje van: *Hogy kelljen a latin hajtogatást észszerűen, gyorsan és sikeresen tanítani?* Adalék minden

latin grammatikához. Tanítók figyelmébe ajánlja Brassai Sámuel, ak. t. Táblázattal egész íven. Kolozsvárt, 1872.

Elmélet. Nyelvtanulás és nyelvtanításra vonatkozó *elméleti* fejtegetéseit különböző cikkekben és előadásokban találjuk lerakva.

Még sehol sem hallottam a nyelvtanulást oly szépen, oly megkapóan és amellett mégis oly mély philosophiával és nyelvtudománnyal hirdetni mint Brassai legelső nyelvészeti cikkében, mely 1837-ben a „Kolozsvárott“ megjelent szépirodalmi „*Nemzeti Társalkodó*“-ban látott napvilágot. Annyi ebben a ma aktuális nyelvészeti kérdés, és oly közel áll Brassai felfogása a mai kor legkiválóbb lingvistáinak véleményéhez, hogy érdemesnek tartom értekezését kivonatokban feleleveníteni. Talán hozzájárulnak az ő gondolatai ahhoz, hogy a nyelvtudás igazi becsét, amelyet némelyek (Ostwald) leszállítani iparkodnak, a közvélemény is kellő mértékben értékelni tudja. És még egyért: hogy tanuljunk írást az ő költői-tudós stílusától.

Ki ne ismerné még ma is *Ollendorff* nyelvmester nevét? Ki ismeri ma még Brassait, a nyelvtanítót? Senki, se künn, se benn. Hiszen magyarra még ma is főként Ollendorffal tanítatjuk a felénk forduló idegent! 1862-ben jelent meg Brassai *Ingyen tanító francia nyelvmestere*, szerencsétlenségére ugyanakkor adatott ki magyarul a francia Ollendorf. Szerzője valami Schwiedland Ágost nevű úr, kiadója Heckenast. E könyvet rögtön ismertetik a *Sürgöny és Ország* című lapok és a jóakaró bírálók megemlékeznek Brassai könyvéről is, de nem volt köszönet benne. Erre az öreg úr Jókai „Hon“-jában egy meghatóan elkeseredett, gúnyos cikket ír „Halljunk szót! (A francia nyelvtanok ügyében)“ cím alatt. Érdekfeszítő az a küzdelem, mit a kiváló nagy tudós az ő eszméjeért vív, a konok megnemértés ellen. Panaszskodik, hogy honfitársai encyklopedismussal vádolják, pedig ő azért foglalkozik a tudás minden ágával, mert meg akarja keresni a tudomány methodikáját, az egységet a tudás megszerzésében és átadásában. Csak azok mondják rá megvetéssel a „pluribus intentust“, akik semmiben sem „intentus“-ok. „*Ránk magyarhoniakra a*

művelt nyelvek tanulásának kötelessége súlyosabban nehezedik mint Európának bármely tartományában.

Időszerűnek találom annak a résznek az idézését, amely a *nyelvtan* szellemképző működésére vonatkozik. A humanisták és reálisták harca — úgymond — megszűnt (?). Az ellenfelek kibékültek, azonban a tanulók rovására! A grammatikusok hivatkoznak a *nyelvtan* szellemképző hatalmára és működésére. Ez volt az ő rakoncájuk, az ő sibbolettjük. „Én meg azt mondom: *önámításuk!*” Hátha a régi tanítás szellemképző ereje nem a *nyelvtannak* köszönhető, hanem pusztán az egy tárggyal való huzamosabb ideig való foglalkozásnak! Hátha ifjaink esze a *nyelvtannak* dacára és nem bábáskodásából származott! Az *egy*, a kevés tárgyra irányzott foglalkodás elmúlt: az elmélet, a módszer pedig a régi maradt. Azt mondja egy német paedagogus, hogy ma egy 18 éves ifjú elébb áll, mint azelőtt 30—40 éves tudós. Meglehet. De tudjuk, hogy a Sextába (középisk. I. oszt.) ép szemmel, testtel, egészséggel lépett fiatal-ság $\frac{3}{4}$ része az iskolából okulárt viselve és véznán, oly színben kerül ki, mintha börtönből vagy kórházból jönne. Idő- és erő-megtakarítás vezette őt akkor, mikor a *nyelvtanítás* módszerével foglalkozott. Arról a nagy munkáról, amit ő végzett — mondja — persze képzete sem lehet annak, aki idegen és idegenek számára írt *nyelvtant* fordít le szolgálilag, sem annak, aki egy-néhány németül írt könyvből fércelte össze a követelt magyar-francia *nyelvtant*. „Magyar Ollendorff sok lehet, de *Ingyen tanító francia nyelvmester*” csak *egy* van, miután módszerem kirekesztő sajátom.”

A klasszikus nyelvek barátainak figyelmét felhívom Brassainak a kolozsvári egyetem évünnepélyén 1875-ben tartott beszédére: *A klasszikus nyelvek tanításáról*. A benne foglalt ama óhajta „vajha vállalkoznának fiatal erők, akik módszerem szerint egy latin és görög *nyelvtant* készítenének” tudtommal még nem teljesült.

De minél gyakorlatibb valamely igazság, annál nehezebb az érvényesülése. Brassai az ő dédelgetett eszméjét, hogy 1000 meg 1000 tanulónak könnyítést, a nyugati nyelveknek pedig terjedést biztosítson, a lekicsinylések dacára sem hagyta cserbe, hanem elvitte azt a Magyar Tudományos Akadémia

magas színe elé; hátha innen szólva, hathat a makacs szabály- és paradigma-hajhászó lélekölő nyelvtanításra. Tartott tehát 3 tudományos előadást, melyeknek tárgya a „*Módszer és némi alkalmazása*“. (Megjelent az Akad. Értekezések a bölcsészeti tudomány köréből I. kötetében.) Általános módszertani elveket fejteget itt, de látszik, hogy az ő kedvenc témája: a nyelvtanításnak új alapokra fektetése, állott gondoskodása központján. Határozottan kimondja, hogy *a nyelvtant az iskolában még csak gondolni sem lehet másképp, mint valamely nyelv tanítására szolgáló eszközt*. Különböben nem akarom a 3 értekezésben foglalt szellemes és értékes gondolatokat itt részletesen kifejteni. Lehet, hogy valamely tudós testületünk ezeknek újból való kiadásáról gondoskodik, mert bizony érdemes volna ezekkel általános didaktikai szempontból is foglalkozni. Nekem bő alkalmam nyílik a nyelvmethodikai rész ismertetésére annak a munkának a tárgyalásakor, mely magában összesíti Brassai reformeszméit, értem *Die Reform des Sprachunterrichts in Europa-t*, helyesebben az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapoknak már említett cikkét.¹

Világosan látom azokat a motívumokat, melyek őt rávették, hogy újításait a maga módján a külföld elé is vigye. Először az az erős meggyőződés, hogy módszere tényleg reformot jelent, mely a nyelvtanítás ügyén nagyot lendít. Aztán jól tudta, hogy a hazai szakférfiak is nagyobb bizalommal fogadják a külföldön approbált újításokat. A cikksorozat megírására a várt alkalmat Gouin „Exposé d'une nouvelle méthode linguistique“ című könyvének megjelenése és általános feltűnése adta. Bántotta, hogy Gouin tért hódít oly eszmékkal, miket ő már évtizedek óta észszerűbben és helyesebben alkalmazott. Ugyanúgy járt most mint évekkel ez előtt, a „mondat dualizmus“-ával. Akkor is kénytelen volt tapasztalni, hogy egy régi és hazájában hasztalannal hangoztatott eszméjét Gabelentz nevű német nyelvtudós újból felfedezte.² Azt hangoztatta, hogy „a prioritás

¹ Épen most, a tördelés után kaptam kézhez dr. Dézsi Lajos kolozsvári egyet. tanár, igen tisztelt barátom szívességéből magát a brosúráját az Erdélyi Múzeum könyvtárából.

² A mondat dualismusa, Akadémia értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XII. 1885.

megvédése jog, elismerése kötelesség.“ De nem szabad őt oly kicsinyesnek tartani, mintha a prioritásért küzdött volna; nem, egy-egy külföldivel való vita nála csak alkalom volt az igazság megerősítésére és a saját felfogásának közlésére. A külföld némi elismerést nyújtott neki, mert a reform megindítói itt-ott citálják egy-egy mondását, de tankönyveinek vagy rendszerének beható megismerésével senki sem törődik. Ezért utóbb Brassai is elhallgat.

Íratai közül kettőt akarok bő kivonatokban az érdeklődőnek nyújtani, azt a kettőt, amelyből nézetem szerint a legtöbb tanulságot lehet meríteni. Az egyik a „*Nyelvtanulás*“ című értekezése 1837-ből. A másik a „*Reform des Sprachunterrichts*“ 1882-ből.

III.

Nyelvtanulás.¹ 1837

Sokszor hallja az ember azon óhajtást kifejezve, vajha csak *egy nyelv* volna a világon, hogy a nemzetek könnyebben megérthessék egymást, hogy a tudományos művelődésre szélesebb út nyitassék stb. — — Hanem a feljebbi eszme, meg kell vallanom, mindig azon bibort viselő római fenevadak egyikét juttatja eszembe, ki az egész római népnek *egy* nyakat óhajta, hogy azt *egy* csapással elvághatná. Ha amaz *egy* nyelv iránti óhajtást a természet szokott törvényei megbomlása nélkül teljesebben láthatnók, akkor az emberi magasabb, szellemibb gyönyöröknek igen nagyrészt egyszersmind sírba szállva kellene szemlélnünk. — A természetnek nincs *egy* törvénye is, mely elszigetelve csak bizonyos számú tárgyakat rendezne és kormányozna, egy sincs, mely a dolgok mindenségén különböző erővel és árnyéklatokban egészen végig ne vonulna. A legellenkezőbbeknek látszó jelenségek gyakran ugyanazon egy töben gyökereznek. — Méltán gyaníthatjuk ezek után, hogy a nyelvek különfélesége sem némi elszigetelt, történetes tevet, hanem a testi és szellemi természet sok más, első tekintetre mind fel nem vehető, jelenségeivel egy közös törvény láthatlan láncza által összefügg. Próbáljuk ezen törvény némely nyomait felfedezni... Nyelv: széles értelemben bármi élő és érző teremtmény érzéseinek, indulatainak s majd felsőbb lépcsőn, gondolatainak és okoskodásának hang vagy hangok által kifejezése. — A feljebbi definitió alatt tehát állati és emberi

¹ A kevésbé fontos részek kihagyásával. A kihagyás vonásokkal (így: —) van jelölve. A jegyzetek mind tőlem valók.

ízült (articulált) és nem ízült hangokat, amennyiben ezek a feltett végre [érzések stb. kifejezésére] szolgálnak egyenlőképp értünk.¹

S valóban az elsők az utolsóktól nem mint élesen elkorlátolt nemek különböznek, hanem mint egyéb a természetben lépcsőnkint hágó és fejlődő szakadatlan láncot alkotnak. Egy légynek az őt behálózó pók fogonyai közt kisajtoltt szorongó zengésétől a fülemile párját csalogató édes hangzatáig bizonyára nem kisebb köz van, mint innen a *peseréhnek*² az életnek legelső szükségait töredeztve jelelő szavaiig, és ezektől ismét egy *Shakespeare* vagy *Byron* szívrázó festvényeiig, vagy *Kant*nak az emberi lélek mélyeit fürkésző okoskodásáig. Hogy az ily értelemben vett nyelv legszorosabb viszonyban áll az állat (legszélesb értelemben, beleértve az embert is) életművezetével, senki sem fogja tagadni; de hogy ennek kifejlésére a klíma és más természeti körülmények a leghatósabb befolyással vannak, nemkülönben kétségkívüli és szembetűnő igazság. A *hottentot*nak az emberi fajták közt legaljasabb és az állatihoz legközelebb álló életművezet, az *arab*nak a tikkasztó *Számum*, a *lapp*nak a sanyarú hideg mintegy torkába tolja vissza szózatát, s innen azon kellemetlen torokhangok, melyek azon nemzetek szavainak kimondását annyira nehezítik. A legszebb, a leg-harmóniásabb, úgynevezett hangászati nyelvek mind a mérsékelt klíma szüleményei; az *otahiti*, magánhangzókkal teljes lágy nyelv a déli tenger felett uralkodó örökös tavasz szárnyai alatt ápoltatott, és a minden nyelvek koronái a *görög* és *olasz*, csak emez országok leírhatatlan bájú kristály ege alatt idomulhattak.³

Ezek így léve, *egy* közönséges nyelv óhajtója tehát azt

¹ A nyelvnek illető meghatározása teljesen megegyezik *Wundt*, a jelenkor leghatósabb nyelvtudósának véleményével. A nyelvről szóló munkájában egy egész fejezetet szentel az állati hangoknak mint a beszéd előfokának.

² *peseréh* = a kultúra legalján álló tűzföldi néptörzs.

³ A nyelvek különbözőségének egyik főokát a mai, az evolúció alapján álló nyelvtudomány és a „klíma és más természeti körülményeknek” tulajdonítja.

kivánná, amit egy fűvészet kedvelő, ki szeretné, hogy körülte egy mérföldnyire, sőt mindenütt az egész szárazon az Alpok és a fagyos zóna örökös havaitól táplált szegény kőtör és az olasz nap tiszta fényétől ragyogó színekkel emaillirozott amarylissek, az izlandi moh és az egyenlítőnél függős sugárok által cukorrá főzött ananász mind együtt teremjenek; az az, aki *következményt akarna ok nélkül*.¹ Következőleg temérdek számos vonások, árnyéklatok, képek, karakter és fordulatok feláldozásával kellene megvásárolni az úgynevezett universalis nyelvet, és ezzel mit? Azt, amitől ama görög filozófus azt mondá, hogy oly drágán nem vásárolja meg, ú. m. az unalmat. Aki napokat utazott fenyvesek között, hol bár hegyek és szirtek szeszélyes alakjai nem szakasztják meg a monotóniát, vagy Erdély úgynevezett mezősége halmái között, vagy Magyarország lapályain aratás után, képzelheti azon gyönyört, mely egy ily földön várhat reá. Vajjon hová lesz akkor a szellemi élet legélesebb fűszere: a különfélesség, az ujságvágy? Hová az utazás eléggé kibeszélhetlen gyönyöre, melynek csak amaz ád táplálékot? S miért e nagy kárt? Azért, hogy ne kelljen nyelvet tanulni.

A műveltség a világossághoz egy jótékony minőségben hasonlít; egy égő szövétnek százakat lobbanthat lángra anélkül, hogy maga csak egy minutával is hamarabb leégjen; így áradhat el a műveltség is országokra és nemzetekre, s amellet az eredeti forrás apadhatlan bő vizet buzog ki. Ezen terjedést a műveltségnek a közösülés eszközölheti; mindaz tehát, ami ennek gátjait szétszaggatja, szükséges, sőt köteleességi tett. *A kisebb műveltségű nemzelnél egy magasabb fokon állónak nyelvét tanulni önhaszon által parancsolt köteleesség, hogy részesülhessen amannak elsőseiben.*² A magasb műveltségűeknél is köteleesség az, de egy nagylelkű, csupán az emberiség érdeke által parancsolt köteleesség, melynek a világtól alig sejtve és magasztalhatatlanul munkálkodó hősei a catholica s protestáns egyház missionáriusai. Ezen érdemes férfiak azok,

¹ Brugmann, Leskien és más nyelv tudósok ugyanezeket az argumentumokat hozzák fel a most divatozó egységes nyelv, az esperanto ellen.

² V. ö. mit mond Br. a magyarokról a 11. oldalon.

kiket sem Grönland jege, sem az afrikai kietlenek tikkasztó szele, sem a chinaiak kegyetlen féltékenysége, sem az újzélandi émberevő vadak durvasága el nem ijeszt, hogy a keresztény vallás és műveltség áldásait az egész föld kerektségére terjeszteni ne igyekezzenek. Áldás az ő törekvéseikre is.

A tudományi műveltségre igyekezőnek nemkülönben megkívánja érdeke, nevezetesen a művelt nyelvek tanulását. Majd minden tudományág kiváltabban sajátja egyik nemzetnek, mint a másinak és így ama szakokra csak az illető nemzetnek litteratúráiban található legderekabb könyveket, legkimerítőbb útmutatásokat. A szemlélődő philosophia bűvára a német nyelv ismerete által szerezhethet szomjának ha nem oltást, legalább némi enyhülést. A mathesis mélyeiben és magasaiban fürkésző, csak a francia nyelv értése által nyerhet tudni vágyának elégséges táplálatot. Törvénytudónak a latin nyelv tudása nélkülözhetetlen s a historiai remeklő stylus megismerésére még ma is görög, latin és angol írókhoz kell iskolába járnunk. A költészet bájait a görög és latin hon hangzatos nyelveiben vagy egy Shakespeare és Byronnak az erőhatást gyöngéddel párosítani tudó ecsetvonásaiban éldelhetjük teljesen.

Szükséges még a nyelvtanulás, mint nagyon alkalmas és a nevelésben legszélesebb értelemben véve elkerülhetetlen eszköz az észtehetségek kifejtésére. Minden tudomány vagy tanulás, melyben szabályok s ezeknek belátásától függő alkalmazása találtatnak fel, különösen alkalmas az ítélőtehetség művelésére.

Ezen minőségben az ifjúságnak tanítható tárgyak közt kiváltképp kettő osztozik, a mathesis t. i. és a grammatica. Anélkül, hogy annak becsét kisebbíteni kívánnám, ámbár okosodás-művelői érdeme néha kelletinél feljebb becsültetett; emezt csaknem alkalmasabbnak tartom a kívánt cél elérésére, még pedig azon okból, melyért a nagy Göthe saját vallomása szerint minden grammaticát megutált, ú. m. mivel kivételek vannak benne. A mathematicus szabályai mindég meghatározottak, adatai mindég teljes számúak, minél fogva következményei mindég bizonyosok és önkéntesek is. De nem így van a természet törvényei vizsgálásában, nem az életben és annak philosophiájában, hol ritkán lehetünk bizonyosok az adatok teljes számában, s egy figyelmet került piciny elem oly veszé-

lyes áskáló féreggá válik, mely okoskodásunk bármely széles alapra épített guláját (pyramis) halomra dönteni képes. Az itt megkívántató logikára tehát a mathesis feszes igazságairól mintegy átmenetet képeznek a grammatica tágabb törvényei, melyeknek alkalmazásában több szabadság létezik, de amelyek épen azért nagyobb óvakodást és mintegy több szellemet kívánnak. Legbiztosabban megyünk tehát, ha mindkét eszközzel, a mathesissel szintűgy, mint a grammaticával élünk az ítélői s okoskodói tehetőség kifejtésében.¹

Szükség végre a nyelvtanulás az ízlés művelésére és többoldalúsítására. Minden vélemény hasznos lehet, csak az intoleráns vélemény nem. Az intoleráns vélemény pedig többnyire a tudatlanság szüleménye. Századokig lakott ennek bénító befolyása alatt a francia litteratura, nevezetesen a drámai költés. Midőn a régi classica litteraturánál és Aristoteles szépművei törvényeinél egyebet nem ismerő nyakas kritikusok a merészebben repülni szándékló Corneille szárnyait a Cidben megtörék, a költői fellengősséget a három egység, a parókás convenientia bilincseikbe verék s a természettel meghasonlatván rhetori dagályt és piperét férkeztetének helyébe. Voltaire az angol parnasz némely csúcsaira tett futó látogatásával kevésbé, szélesebb láthatárt nyere, de a korán beszívott s a nemzeti hiúsággal mintegy összeolvadt balvélemények nem engedék egészen kifejtődni elfogultsága hálójából és (gyakran paródiás fordításokra épített) criticái az idegen litteraturák remekeiről olykor szánakodó mosolyra késztetik a ma már szabadabb nézetű műértőt. A korunkban bekapott nyelvtanulásnak s a külső litteraturák lassanként terjedő ismeretének köszönheti most Franciaország az aesthetikai eszmék szabadabb lélekzését.

¹ Sokan, különösen klasszika-filológusok, azzal védik a nyelvtanítás fontosságát, hogy észképző ereje van, hogy fegyelmezett logikus gondolkozásra szoktatja a tanulót. Ezzel szemben a nyelvtanítás ellenségei, élükön a híres Ostwald-dal, éppen a logikus gondolkozás lerontását vetik a nyelvtanítók szemére. Meglepő és bővebb kifejtésre érdemes Brassai 1837 (I)-ből származó nézete: a nyelvtanításnak igenis van észképző ereje, de az nem a logika erősítésére szolgál, mert hiszen a nyelv nem logikus; hanem éppen azért, mert törvényei nem általános érvényűek, a nyelvvel való foglalkozás közelebb hoz bennünket az *élethez*, amennyiben a mindennapi élet jelenségei is szinte kiszámíthatatlanok.

Minden nemzet saját éltének vonásait nyelvében rakja le, s a helybeli színeket (akár segedelmére, akár kisebbitésére szolgáljanak a szép műbecsének) a valódi és örökös aesthetikai képekről és szépségektől külön választani, nemcsak érdekes és tanulságos, de a critica céljának elérésére mulhatatlanul szükséges is. De ezen különválasztás fordításokban, hol az eredetinek számtalan sajátosságai elvesznek, a tolmácsoló nyelvből helyökbe sok mások elegyednek, ha nem egészen lehetetlen is, de rendkívül meg van nehezítve. Ha hát izlésünket nemcsak művelni, hanem annak a legválogatottabb élvezeteket is adni szándékunk, tanuljuk mindazon nyelveket, melyeknek litteraturái e célunknak megfelelő kinézéssel bíztatnak. Nevezetesen két litteratura létezik, melyeknek csökkenő becse nehogy cortes-bon sorsra jusson, máris alig tömjénezett szobraik vándáli kezekkel talapjaikról egészen ledöntessenek, méltán félhet a jó izlésnek minden akár ó, akár új előítéletektől ment barátja. Hazánkban kivált, mivel a latint a köz és polgári életből méltán száműzni kívánjuk és kezdtük is, félő, nehogy a német közmondásként a fürdőlével a gyermeket is kiöntsük s az egyoldalról méltán megtámadott nyelvnek érdeme iránt is, miszerint az a művelődés egyik hatás eszköze, szemünket behunyjuk. Kettőztetné ezen félelmet a (nemzeti műveltségünkre oly nagy hatással kecsegtető) Athenaeum 5-ik számában közlött cikkely is, a régi nyelvtanulásról mint a melyben az ellen erősségek kedvezőleg kiemelvek, s a végtől előhozott békéltető ítélet is inkább az ellenfélhez hajlónak látszik. Ez bármi kevés mértékben legyen is így, az eszmék mostani ingerelt állapotjában nagy befolyású lehet, s ennél fogva a bécsuszott fallaciók felfedezése a gyengébbekre nézve szükséges. Tracy úr beszédében a régiségből beszívható viszás eszmék tekintetéből van ellenére a régi nyelvek tanulásának. De van-e egy litteratura is, melynek ilyforma szemrehányást tenni nem lehetne? S vajjon, ha az egész XVIII-ik század második felébeni francia litteraturára nézve hasonló szigorú ítéletet akarnánk hozni, nem bélyegezhetnők-e azt minden erkölcsiség allatomos és nyilvános felforgatása vádjával s nem tiltathatnák-e el ifjainkat a francia nyelv tanulásától? Többet mondok: az emberiség legrégibb litteraturái emlékében vallá-

sunk alapkönyvében nem találhatunk-e számos helyeket, melyek egybefüggésökből kivéve gyakran csak jelképző értelmeket fel nem fogva nemcsak bevett szokásainkkal, eszméinkkal, hanem a józan erkölcsiség általános fogataival is ellenkezni látszanak? Hát ezért tiltott könyv legyen a Biblia? Avagy csak ne ajánltassék olvasásra?¹

De Tracy úr tovább megy s a régi litteraturának nem egyes helyeit, hanem a görög és római nemzet polgári s vallási szerkezetét tartja oly veszélyes forrásoknak, melyek hasztalan s időkorunkhoz nem való képzetekkel töltik el az ifjak fejét. Ha ez így van, úgy nemcsak nyelvöket, hanem emlékezetöket, historiai, geographiai ismeretöket is töröljük ki tanulmányaink sorából, s ha egy Brutus szobra St. Justot tud képezni,² törjük össze azt, égezzük el Plutarchost, sőt az újabbi litteraturának és minden régi kort tárgyazó munkát, ahol Brutus neve előfordúl.

De a régi litteraturák szépművei, melyeknek tökélyei csak eredeti nyelvöken teljesen felfoghatók, mint valami tropicus climában kényes virágai, semmi fordítás, semmi utánzás által más földbe elcsenevészés veszélye nélkül át nem ültethetők. Saját szülőtte földökön pedig a századok viharain keresztül, minden próbákön átmenve, mint örök dicső rendek s a jó ízlésnek szilárd próbakövei állanak ma is szemeink előtt.

Azzal, hogy a nyelvek tanulása szükségét kimutattam, egyszersmind hasznait is bebizonyítottam hiszem, mivel a két eszme bájosan különbözhet; hátra van még tehát gyönyörűségei kijelölése.

Minden emberi gyönyörnek egy emberi vágy s ennek egy emberi tehetség felel meg, s viszont emezek léte amant mint következést méltán várhatja. A nyelvek tanulásai vágy oly közel tapasztalt jelenség, erre a tehetség némely személyeknél oly kivált és nevezetesen azon korban, melyben az élet

¹ Közöltem ezt a vitát is, hogy megismerjük azokat az érveket, melyek már száz évvel ezelőtt a régi nyelvek tanítása ellen és mellett felhozattak.

² Saint-Just-ot a francia forradalom ismert politikusát Brutus alakja ragadtatta el a vérengzésekre.

legártatlanabb örömei iránt legfogékonyabbak vagyunk, oly szembetűnő, hogy a vágy teljesüléséből, a tehetség gyakorlásából származó gyönyört kétségbe nem hozhatjuk. Mindig örömünk van benne, ha egy idegent, bár töröttül, saját nyelvén szólíthatunk meg, sőt ezen öröm honfiainkra nézve oly kecsgető vala, hogy azt anyai nyelvök hátra tolásával egymás közt is gyakorlák s az idegen nyelvek zsarnoki uralkodása litteratúránkban s felsőbb társaságainkban még igen is friss emlékezetünkben él. Azonban a visszaélés ne ártson az élésnek, s az emberi élet úgy is szükön mért örömei sorából ne rekesszük ki illő korlátolás feltétele alatt ezen nemét is a szellemi gyönyöröknek. Nem annyira a beszédi, mint litteraturai s olvasási tekintetben kívánom ezen a nyelvtudás némi vonzóbb oldalait észrevétni. Emlékeztetem az olvasót arra, amit értekezésem elején a nemzeti karakternek, szokásoknak stb. a nyelv idomítására befolyásáról mondok. Ezen befolyás bélyegei a nyelven csaknem kitörülhetlenül megmaradván, oly panorámává teszik azt, melynél fogva a nemzetnek saját litteratúrája biztosabb ismertetőjévé válik, minden utazási vagy népleírásoknál. *Ha előmbe adatnék választásul, hogy egy nemzet nyelvét s litteratúráját alaposan s kiterjedten ismerjem, vagy nyelve tudása és jól tudása nélkül közte utazhassam, této-vázás nélkül az első választanám, s ismeretem azon nemzetről minden bizonynyal teljesb és biztosabb lenne mint számtalan párnazsák módra utazóé.*¹ Lássuk némely példákat. Elsőbben is a nyelv szerkezetét felvéve azt vélné az ember, hogy mester-ségesb bonyolódtabb alkatú nyelvek nagyobb, fentebb műveltségű nemzetre is mutatnak. De ez csak bizonyos fokig és a legaljasabb állapotban maradt nyelvekkel s nemzetekkel egybehasonlítva igaz. Midőn valahol a nyelv tökéletesülni, felsőbb eszmék, fogatok [fogalmak], képzetek, gondolatok, okoskodások kifejezésére alkalmaztatni kezd, úgy megörvendenek az emberek a meg-lepő tökélyű eszközön, hogy mint egy gyermek kedvesb bábját, vagy egy szerető anya első szülöttét szüntelen nyalja, mosdatja,

¹ E mondatot én emeltem ki; hangsúlyozni akarom Brassaival együtt, hogy az idegen nemzet szellemi életének olvasás útján szerzett ismerete értékesebb mint az anyagi életnek megismerése.

öltözteti, piperézi, úgy ők is nyelvőket untalan faragni, cico-mázni, mesterkéltni meg nem szűnnek. De ez csak látszólagos tökély, mert a tárgyak egymáshoz viszonyainak, a fogatok és eszmék különféle árnyéklatainak szorosb és pontosb kifejezésére semmit sem, vagy nagyon keveset használ. A bámulandó grammatikai alkotású sanscrit tizenhat ejtésével, s ki tudja hány számjával, időjeivel stb. nem alkalmasb a legkényesb philosophiai tárgyak kifejtésére, mint a nagy egyszerűségű alig hajtogatható angol nyelv és a görögnek a mívshók alkotásairai nagy könnyűsége, nem mesterséges szerkezetén, hanem szavai s szótörzsökei, erőtlen összerakathatásán alapul.¹ — Valamint a pajkos magyar táncolni tanítá paripáját; s csak későbbre jöve a fontoló s egyenesen célra siető angol azon egyszerű ötletre, hogy a lónak csak futnia s húznia kell, úgy történt ez a nyelvekkel is, melyek egyszerűsítésöknél fogva a gondolatoknak talán kevésbé csinos és pompás, de sokkal kényelmesb és a szabad mozgást nem annyira gátló öltözeteivé válának. Így caeteris paribus egy nyelv mesterségesb és bajosb alkotása korábbi s gyermekségből nem egészen kifejlett nemzetre mutat.

De lássuk más oldalról is a dolgot. Az olasz nyelv csengő szótagai muzsikái fület, lágy hajlékonysága finom érzékiséget, hosszan kikerekített periodusai, beszéd szeretést de ólálkodó céllal s a meggyőzés reményével párosodtat árulnak el. A francia nyelv épenséges meghatározott volta matematikai főkre mutat; rövid periodusai, könnyed szóváltást és gondolatcserét engednek, mi mívelt társalkodású népet bélyegez; a nyelv szigorú határozottsága a készakarva ejtett kétértelműségeket élesben kitünteti s a játszi elmésségre ad alkalmat, s ime mindezen vonásokat megfelelőleg feltaláljuk a francia nemzeti karakterben is. Az angol nyelvnek más nyelvek zsákmányaiból összegyűjtött kincse, a nemzetnek minden világ részeiből felhalmozott gazdagságát képi; a szavak rövidsége sőt naponkénti rövi-

¹ Ismét találkoztam egy kedvenc, kifejtésre váró, gondolatommal: az úgynevezett forma-gazdagság, mellyel a latin és német nyelvek dicsekedni szoktak, tulajdonképen szegénységet, fejletlenséget jelent. A fejlődés a forma-egyszerűség irányában halad.

dülése festi azon célra legrövidebb úton siető férfiakat, kiket nemesített lovaik nem tudnak elég gyorsan repíteni, hanem a gőz, villám erejével akarnak tért és időt semmisíteni; kiknek a Vasco de Gamat halhatlanító út igen hosszas kerülés és akik Suez-en vagy Arábia közepén keresztül kívánnak India-jokba utat törni. Az angol nyelv egyszerű szerkezete és sima, de mégis férfias ereje, műveik hasonló minőségeit tükrözi és változott kimondásuknak meg nem felelő avult írásmódjuk azon helytállás és haladás közti éles ellentétet festi, mely polgári és társasági és életökben nem kevésbé szembetűnő. A németnek zordonul kezdődő s sziszegve vagy hörögve elhaló szavai nagy lármával kezdett s bádgyadtan félbehagyott vállalatokhoz hasonlítanak, a nyelv határozottság és határozatlanság közt ingó alkotmánya habozó, óvakodó, tétovázó karaktert képez és gazdag hajlékonysága eszmékkal gazdag s ezekben élő, ezekkel játszadozó népet tüntet előnkbe. Honi nyelvünkről is szóllanék, de itt Scylla és Charybdis közt elevezni bajos, azért másokra bízom elveim alkalmazását. Még ezek csak a nyelvek grammatikájából vett karaktervonások és máris temérdek észrevételre, következtetésre adnak alkalmat, hátha még a nyelveknek színesb oldalait, a metaphorákat, a szók képlegi jelentését, az úgynevezett idiotismusokat, az egy vagy más eszmét tárgyazó számosb synominákat, a nyelv sajátjává vált közmondásokat stb. stb. vesszük fel, mekkora mező nyílik az aratásra, mely gazdagon ömlenek a képek, a bélyegző vonások előnkbe, midőn minden nyelvi sajátság egy lett dolgon alapul, s a nemzetnek egész historiája, egész társasági s polgári léte bélyegeit hagyja rajta.¹ Ezeknek kifejtése hosszasan ragadna el, mintsem a kegyes olvasó kifogyott türelme csak belé is kezdenünk engedné; azért

Claudite jam rivos pueri, sat prata bibere.

Brassai Sámuel.

¹ Csak az tudja igazán csodálni az e gondolatokban nyilvánuló láng-észt, aki ismeri az általános nyelvtudomány mai, a kezdet nehézségeiből kibontakozó eszméit. Mintha Brassai azokat Wundt, Paul, Jespersen vagy Dauzat legújabb munkáiból vette volna!

A nyelvtanításról. 1882

Tantételek vagy értekezések felületes vizsgálatnál nagyon kevés irodalmi és még kevesebb aesthetikai jelleget látszanak felmutatni. Ez okból sokáig haboztam, míg arra határozhattam el magam, hogy ily kényes árút irodalmi-aesthetikai tárunkba becsempésszek.¹ Utóvégre is — így gondolkoztam — aki a célt akarja, annak az eszközt is kell akarnia, és különböző népek szellemi termékeinek összehasonlításánál elsősorban nyelvismetre van szükség. Mi e helyen sűrűn foglalkozunk — úgy elméletileg, mint gyakorlatilag — fordításokkal. Ezek pedig két egy mástól teljesen különböző feladat teljesítésére vannak hivatva. Először is arra, hogy ez illető nyelvet nem bíró egyéneknek az eredeti műveket pótolják, amit annál kisebb mértékben teljesíthetnek, minél magasabb az eredeti mű klasszicitásának foka. És épen ez a körülmény vezet bennünket a fordítások második szerepéhez, hogy t. i. némelyeket, mondhatnám sokakat az illető nyelvek tanulására készítenek, és így közvetve alkalmat adnak a szellemi termékek tökéletesebb élvezetére. Azt hiszem tehát, hogy nem tévedek, ha a nyelvtanítást nemzetközi ügynek tekintem, még pedig fontosnak. Hogy fontosságát az életben is mindinkább beismerik, azt többek közt az a törekvés is bizonyítja, hogy a ziskolákat reformálják; és e reformban a nyelvtanításnak ép oly fontos, mint méltó szerep jutott.

Miután a nyelvtanulásnak tudományos eszköze, a grammatika évszázadokon keresztül a maga megrögzött állapotában kitarzott és nemcsak a klasszikus nyelvek tanulásában változatlanul, sőt érintetlenül, uralkodott, hanem a keleti és modern nyelvek tanulására szolgáló módszerekben is alkalmazást nyert, végre derengeni kezdett az emberek fejében. Kételyek merültek fel az ősi módszer helyességét és célszerű-

¹ Az „összehasonlító irodalomtörténeti lapok“ főkép aesthetikai jellegű volt.

ségét illetőleg. Nélkülözték benne azokat az előnyöket, miket egyrészt a retorika, másrészt az orvostudomány ezekkel a szálló igékkel jeleznek: „fortiter in re et suaviter in modo” és „tute, cito, jucunde”. Három dolog indította meg e kétélyeket. Először az idegen és a nemzeti nép- és irodalmi nyelvek mindinkább elmélyedő tanulmányozása; másodsor a nemzetközi érintkezések megsokasodása; harmadsor a tananyagnak a két előbbi körülményből származó gyarapodása. Sorra keletkeztek a „könnyítő”, „időt és fáradságot kímélő”, a „haladást sürgető” és tudj’ Isten még mily előnyöket ígérő módszerek, melyek mind a tisztos, ősi — némelyek által „schlendrian”-nak bélyegzett — grammatikai rendszertől többé-kevésbé eltértek, sőt egyenesen vele ellenkező utakra tértek.

E módszerek fölött szeretnék kritikai szemlét tartani és kérem a szíves olvasót, hogy az előző és sok ismertet nyújtó bevezetés után is, maradjon még egynehány lépést társaságomban. Kezdjük hát szemlénket annál a módszernél, mely a maga tekintélyét oly sokáig és oly szilárdan fenntartotta és még ma is általánosan érvényben van, kezdjük „Donatus”-nál.

Az emberek szívből kacagtak az egyszeri polgártárson, ki házáat eladandó abból egy tégladarabot vitt körül, hogy vevőt csípjén. Ha azonban tovább ment volna és mutatott volna a ház minden részéből mintadarabokat, akkor távolról sem nevettek volna annyit, hanem végül még megcsodálták volna eszességét és utánozták volna őt. Legalább úgy tudom, hogy ez a mesterfogás szerfelett sikerült Donatusnak, vagy akárhogy is híják ama rendszer teremtetőjét. Hitsorsosok milliói nem bíznak annyira hitcikkelyeikben, mint ahogy tanítók ezrei ragaszkodnak a grammatika ősi rendszeréhez. De mi is volna természetesebb és következetesebb? A beszéd mondatokból áll, a mondat szavakból, emez pedig betűkből. A betűk tehát a nyelvnek legegyszerűbb elemei. A tanítást tehát a betűkön kell kezdeni. Megszámolják őket, csoportosítják őket, felosztják különböző mellé- és alárendelt kategoriákba, és aztán előveszik hangtani sajátásaikat és változásait. Ezután jönnek a szavak számos fő- és alosztályaikkal, mik közül a beszédrészek a legfelsőbb, az egyes névszó- és igealakok pedig a legalsó kategoriát alkotják.

A szóképzéstan (arégi grammatikusok szerint „etymologia“) bevégezése után jutunk a mondattanhoz, ahol két főszakaszban (syntax concordantiae et s. regiminis) a szóalakok és mondatok összefűzését tanuljuk. Mindezekhez jön végül „függelék“ gyanánt a prosodia és metrika.

Be kell vallanunk, hogy ez egy jól átgondolt és pontosan keresztülhajtott rendszer. Jól összevág itt minden. Symmetrikus és architektonikus ábrázolása ez valamely nyelv azon elemeinek, melyeket — *már ismerünk*. Csak *egy* baja van: mint tanulmány módszer teljesen elhibázott és elvetendő. A módszer hasznavehetetlenségét és célszerűtlenségét indokoló okaimnak részletezésére nincs most hely és én beérem egy tapasztalati érveléssel, illetve egy hasonlattal. Tegyük fel,¹ egy asztalosmester inasát mesterségére akarná tanítani: mily eljárást követne Donatus modorában? — Nos, megmondom. Először is elébe tenne mintadarabokat vagy forgácsokat azokból a fajtákból, miket az asztalos mint anyagot feldolgoz, felsorolná azokat és osztályozná őket súlyuk, színük, keménységük stb. szerint. Ezt elvégezvén elővenné a szerszámokat. A főcsoportok közülök ím következnek: 1. a tisztán fából valók, (mint pl. a gyalúpad, a csavar-szorító, az állvány) 2. az acél- és fából összeállított szerszámok, melyek ismét részint vágók (mint a fűrész, a faragó, a gyalú), részint szűrők (mint a fűrő, a véső) ezek a csoportok ismét több alosztályba sorolhatók. Mindezekkel (nem szólva a többi szerekről pl. az enyv, a festékanyagok és az ezek elkészítésére és alkalmazására szolgáló eszközök) elméletileg megismerkedik a tanonc, a tanítást pedig addig folytatjuk, míg növendékünk azokat, osztályaik, fajaik és alkotórészeik szerint, újjain folyékonyan nem tudja előszámlálni és pedig — jegyezzük meg jól — anélkül, hogy ő maga valaha egyetlen vágást is tett volna a késsel, lyukat fűrt volna a fűrővel, szóval anélkül, hogy a tanult szerszámok bármely alkalmazását még csak meg is kísérelte volna. Sokkal többre becsülöm olvasóim értelmét, semhogy kérdezném, vajjon ilyen, bár éveken keresztül folytatott, eljárás mellett az inas egy lépést is tett-e előre az asztalosmesterség megtanulásában? Kérem

¹ A most következő hasonlatot idézi Victor említett munkájában.

ne tessék a két tantárgy barokkszerűnek látszó egybevetése mellett a leírt két módszer közötti teljes analógiát észre nem venni. A furcsa a kettőnek a különbözőségében csak az, hogy Donatus módszerét egyetlen egy asztalosmester sem követi; azonban alig van latin vagy görög nyelvtanító, ki ne tartaná méltóságán alulinak a mesteremberek által gyakorolt eljárást követni.

„És joggal!“ válaszolják nekem, „mert tény, hogy az Ön által megtámadott módszer segítségével a tanulók milliói és milliói a klasszikus nyelveket meg is tanulták“ — tanulták! megengedem! de hogy meg is tanulták-e őket, az már más kérdés. Mindenesetre ezeket a milliókat felényire kell majd leszállítani. A fennmaradó számból ismét le kell vonni azoknak a számát, akikben a velükszületett nyelvérzék oly fokban kifejlődött, hogy idegen nyelvet oly ösztönszerűleg sajátítanak el, mint ahogy a pók a hálóját szövi. Ezeknek a száma pedig sokkal tekintélyesebb, mint ahogy ez első pillanatra látszanék. A többieknek meg annyi mindenféle, a módszertől független körülmény játszik közre (nem akarom őket mind felsorolni; hiszen hozzáértőknek és — remélem — elfogulatlanoknak írok), hogy ők a nyelvet nem „parceque“, hanem quoiue“, sőt a módszer ellenére is megtanulják. Ha még a reá fordított időt is figyelembe vesszük, akkor arra a belátásra jutunk, hogy a fennen hirdetett eredményt nem szabad a Donatus-rendszer mellett szóló érvül kihasználni. És ezt annál kevésbé engedhetjük meg, ha a kézművesség kézzelfogható eredményességére tekintünk. Minden suszterlegény, kivétel nélkül, aki tanulóéveit leróta, képes mindenfajta lábbelit rendesen elkészíteni; mily hányada az érettségizőknek képes nyolc évi tanulmányai után valamely klasszikus auktort ad aparturam lefordítani, nem is szólva arról, hogy egy korrekt görög vagy latin fogalmazványt tudjon írni? Ezek tények — és mégis másfél évezred óta tart ez a szemfényvesztés (D. 550 körül élt); sőt nem igen van kilátás arra, hogy tanítók, iskolaigazgatók, felügyelő hatóságok vagy közoktatási miniszterek az egyedül üdvözítő módszerben való vak hitükben megingathatók volnának.

A kísérletek a hályog átmetszésére a modern, élő nyelvek tanítóiból indultak ki. Ebben a tekintetben is a „philologusok“

de pur sang csak azokhoz a szégyellős kéjencekhez hasonlítanak, kik a modern irodalmak hátsó ajtóin surrannak be.

Egyáltalán nem célom a nyelvtanításnak tudományos történetét nyújtani. Csak fel akarom sorolni az újabb időkben javasolt legnevezetesebb módszereket, hogy röviden jellemezsem, egymással összehasonlítsam és azok javítására a magam részéről javaslatokat tegyek. Semmiféle irányban sem törekszem tehát teljességre.

Az első, aki új ösvényeken jár Meidinger I. V. (1783). A főneveket és névmásokat még mindig ragozza (l'homme, de l'homme, à l'homme stb.; megjegyzem: amin Brassai 30 évvel ezelőtt annyira csodálkozott, azt egyik másik francia tankönyvünkben ma is megtalálná). Újítása abban áll, hogy németből fordítandó mondatokon gyakorolja a nyelvtani szabályokat. Elődei csak szabályt és néhány példát adtak. 60 év telt el, míg Kühner e módszert a klasszikus nyelvekre alkalmazta. Sőt egy lépéssel tovább megy: belátja az ige hatalmát a mondatban. Könyvének elején egy csomó igealakot tanít, hogy a declinatiokat követő gyakorlatokat a gyermekek megérthessék

Ez mindenesetre lekötelező javítás, de távolról sem volt elég ahhoz, hogy a módszernek a kellő használhatóságot és célszerűséget megadja. Ehhez még reformokra volt szükség; egyik közülök már Kühner előtt állott be, de figyelemben nem részesült. Ez a reform létezését — mint hajdanta Kopernikus rendszere — egy egyszerű megfordításnak köszöni. „Eddig a szabályokat követte a nyelv“, így gondolkozott néhány nyelvtanár, „kiséreljük meg úgy, hogy a szabályok a nyelvet kövessék.“

A reform kezdetei meglehetősen primitívek voltak, — nem csoda, hiszen Kopernikus még távolról sem volt Kepler, — és első szülése az interlinearis fordító módszernek adott életet. A philologusok és olyan nyelvmesterek, kik azoknak látszani kívántak, részben hallgatólag, részben kicsinylő megvetéssel néztek le a csecsemőre, bizonyára jogtalanul. Mert ez az eljárás feleslegessé teszi a gyötrelmes szótanulást, azután még azt az előnyt is nyújtja, hogy a tanuló ez által közvetlen és érdekeltető betekintést nyer a megtanulandó nyelv mondattani szerkezetébe, ez a mód — mindenesetre csak a kellő katekizálás mellett — nagyon termékeny lehet. Most pedig elérkeztünk ama nagy kérdéshez: mikor és hogyan kövessék a szabályok magát a nyelvet? A kérdés fontosságban nyer, ha főképen a flektált, tehát a klasszikus nyelvekre ügyelünk.

Tegyük fel, hogy az alapul szolgáló olvasmány Liviusnak vagy Herodotosnak valamely könyve, vagy pedig a Nalopak-hyánam. A feltett kérdésre háromféle felelet adható. Az elemzés és az ehhez fűzendő szabályok tárgyalhatók: 1. minden egyes mondat után; 2. egy-egy fejezet után; 3. az egészen átvett olvasmány után. Az első eset emlékeztet az Absyrtus tragikus esetére, kinek széttépett tagjait Medea semmi esetre sem azért szórta az üldöző apa ösvényére, hogy haladását előmozdítsa. Valóban, míg a Donatus-grammatika tisztán az emlékezetet gyakorolja, addig a megfordítottja a indukció felette termékeny mezejére vezet. Egy mondat rendszerint csak egy nyelvtényt tartalmaz, már pedig egy esetre nem lehet az indukciót felépíteni.

A másik két esetre vonatkozólag megjegyzi B., hogy ez sok nehézségbe ütközik. Nem képzelhető oly olvasmány, melyből a nyelvtan teljes rendszerét össze lehetne állítani. A szabályokat ez esetben, tehát mégis dogmatikusan az olvasmányon kívül álló és a tanár által külön adott formákból kell kiegészíteni; ez az indukció rovására történik. Vagy tegyük a szabályok levezetését több hosszú fejezet fordítása után? akkor a tanuló képtelen lesz a feldolgozandó anyagnak rendezetlen tömegében eligazodni, ilyenformán a tanuló ismét a készen adott rendszeres nyelvtanhoz fog folyamodni. Az interlineáris módszer újabban Toussaint-Langenscheidt nyelvtanító leveleiben tűnik fel. De az interlineáris módszer jóságáról ez sem győződött meg.

Mindezekből kiviláglik, hogy az elméletnek a gyakorlathoz való kapcsolása az interlineáris-módszer útján szinte lehetetlen.

Bizonyára ez a körülmény vette rá a híres *Jacotot*-t, hogy az utána elnevezett módszerben az elméletet teljesen mellőzze és hogy az egész nyelvtanítást a gyakorlat vállaira rakja. Ezen ma már szinte hireveszett módszer mégis tartalmaz egynéhány megszívlelendő elemet, mely más módszerekbe is áthatalt vagy érdemes az átvételre. Először is a tanítást e módszer szerint *viva voce* adják és pedig nem egyoldalúan, csak a tanító részéről, hanem a tanuló egyén bevonásával és aktív foglalkoztatásával. Ez eljárásnak előnyei és kiváló fontosságára nem kell bővebben kiterjeszkednem, hiszen ezek a dolgok már Montaigne óta ismeretesek, bár nem eléggé elismertek és még kevésbé gyakoroltak. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy „az előadás“ vagy a „praelectio“ azt követő kikérdezés nélkül az alsó és középiskolákban elítélendő. Térjünk át a *Jacotot* módszer mikéntjére. Alapul egy szöveggönyt

választunk; ennek első mondatát a tanító kellő hangsúlyozással elmondja és addig ismétli és ismételteti a tanulóval, míg ez azt folyékonyan elő tudja adni, anélkül, hogy írásban fel volna jegyezve.

Erre következik a mondatnak szolgál lefordítása, úgy, hogy a tanuló a mondat alkotó részeit magától, vagy a tanító némi segítségével egyenként meg tudja jelölni és az idegen nyelv részeit az anyanyelv megfelelőivel össze tudja hasonlítani.

Az ebben való készséget a gyakori kikérdezés eszközli és biztosítja. Ily előkészítés után a tanító értelmes szócsoportokat alkot, különösen kisebb-nagyobb mondatokat, melyekben begyakorolt főmondat alkotórészeit mindkét nyelven minden képzelhető módon kombinálja.

Később a tanítvány is alkot a lecke-mondatból csoportokat. Végül leírja mindegyiket. Itt nincs szó szabályokról, a módszer mindent a tanulónak veleszületett analógia-érzékére bíz. A második mondatot az elsőhöz hasonlóan feldolgozzuk és most már mindkét mondat szavaiból kombináljuk és kombináltatjuk az új mondatokat. Idővel a tanuló hosszabb mondatokat, elbeszéléseket szerkeszt, míg végre a saját gondolatait is képes kifejezni anélkül, hogy a grammatika fogalmait megismerné.

Meidingernek „Gyakorlati francia nyelvtan“-ához írt előszavában foglalt ezt a kijelentését: „Ismerek sok embert, ki nyolc, tíz, sőt tizenkét évig is tanult franciát és minden iparkodása ellenére is nagyon hibásan beszél és még hibásabban ír. Ezen nem is lehet csodálkozni, mert még azt se tudják, hogy mi a főnév, a deklináció, mi az ige, a conjugáció stb.,“ *gyerekes pedanteriának tartom*. Mert mindenki tökéletesen bírhatja az anyanyelvét vagy egy másikat, melyet ifjúkorától érintkezés és olvasás útján gyakorlatilag elsajátított, anélkül, hogy nyelvtant olvasott vagy éppen tanult volna.

A módszerben nem is találnék semmi kifogásolni valót. Keresztültvitelének akadálya a módszeren kívül van: a tanító képességében. Ez nem akar szemrehányás lenni. A módszer a szellemtől élénkséget, az egésznek és részeinek gyors áttekintését, a kombinációk alkotására folyton kész elmét, a beszédnek könnyűségét és biztosságát követeli és mindezeket a képességeket oly magas fokban, milyen száz, sőt ezer tanító közül csak igen kevésben található együtt és amelyek fejlesztésére és kiképzésére a szemináriumokban rendkívül kevés gondot fordítanak. Jacotot az általa alapított nyelviskolát felvirágoztatta, de halála után nem találkozott senki, aki annak fenntartására rátermett volna.

Tovább haladva a módszerek ismertetésében B. felemlíti a Seidenstücker-féle nyelvtanokat; ez teljesen az analízis és indukción alapján áll, és ez a főhibája. Egy másik, az Ahn-féle módszer, annak köszönheti elterjedését, hogy a tanítót minden gondolkozástól megkíméli. Még ennél is hírhedtebb az Ollendorfé. Az ő grammatikája egy pseudo-organizált zűrzavar, és erre nincs találóbb bírálat, mint az a számtalan kifigurázott példa és feladat, melyek az élelapokat tarkítják.

Nemrégiben jelent meg egy könyv e sokat ígérő cím alatt: „Exposé d'une nouvelle méthode linguistique. L'art d'enseigner et d'étudier les langues par François Gouin. Paris 1880.

Bevezetésében szerző elmondja bolyongásait mikor abban a járathban volt, hogy a német nyelvet megtanulja. Megtudjuk, hogy Németországban, főképp Hamburgban és Berlinben hosszabb időt töltött, hogy grammatikákat (Ollendorfét is) tanulmányozott, hogy szójegyzékeket, törzsszavak jegyzékét, rendhagyó igéket, végül egy teljes szótárt is könyvnélkül tanult, hogy különböző műveltségű németekkel sűrűn érintkezett, nyilvános szónoklatokat is meghallgatott, és mindezek után nem jutott oda, hogy valamely előadást, vagy akár csak köznap-i beszélgetést is megértse, és mégkevésbé oda, hogy ilyenben részt vegyen.

Brassai ezután magának Gouin-nak adja át a szót és francia nyelven idézi felfedezése történetét. Gouin elkeseredve visszatért hazájába. Ott egy szép napon megfigyelte, mint mondta el egy kis gyermek, kit anyja a szomszéd malomba vitt volt, ezt a látogatását oly egymásutánban, hogy az egyes cselekvények között nem volt ugrás:

„D'abord il emplissait de grain ses petits sacs, puis — il les chargeait sur son épaule, puis — il les portait au moulin stb.“

A kisdednek ez az elbeszélése adta meg Gouin-nak az eszmét és alap gondolatot az ő módszerének megalkotására:¹ je m'écriai tout bas: „j'ai trouvé! je comprends!“

Mi tehát a mese tanulsága? Mit talált meg Gouin és mit értett át?

Iparkodni fogok e kérdésekre saját felfogásom szerint felelni.

1. A nyelvtanítás módszerét a gyermek beszéd-tanulásának megfigyeléséből kell levonnunk.

¹ Azoknak, kik a Gouin-módszer iránt érdeklődnek, ajánlom Helmár Ágost már idézett munkáját és Dr. R. Kron, Die Methode Gouin, oder das Serien-System in Theorie und Praxis, zweite Auflage 1900, Marburg, Elwert 181. old.

2. A gyermek utána hall és beszél. Az utánbeszélés azonban nem mechanikai folyamat, mint pl. a papagájnál, hanem oly tünemény, mely szellemi feldolgozásnak az eredménye.

3. A gyermek nem hall szavakat, hanem mondatokat (a szó legtagabb értelmében, amennyiben egyes szó is fejezhet ki mondatot). Ugyanaz az áll utánabeszéléséről is.

4. A mondatban minden más előtt a legfontosabb elemet hallja a tanuló és beszédében is azt hangsúlyozza legjobban.

5. A gyermek a hallott mondatokat tudattartalommal (képzetté és érzelemmé) alakítja át. Ez tulajdonképen visszafordítás, mert a mondatok hasonló talajból nőttek ki, mint amelybe átültettek. Tehát ismét a régi mondás.

6. Azonban a gyermek nemcsak utánbeszél, hanem saját szükségletei és tapasztalatai szerint ő maga is öntevékenységgel alkot mondatokat és mondatsorokat.

7. A mondatsorozat alakításában egy még magasabb és háromszoros szellemi tevékenység nyilvánul. Először rendezi az ő mondatait a tények sorrendjében, tehát az időben. Azután alárendeli őket a cselekvény céljának és végül összeköti őket subjektív mondatokkal vagy azok töredékeivel (kötőszavak).

Mindez nagyon helyes és elvitázhatatlan.¹⁾ Csak azon kell csodálkoznunk, hogy Gouin úr ezt ily későn vette észre, és még inkább azon, hogyha ezt egyedül ő fedezte volna fel és fejtegette volna behatóan. Csak egy pillantást kell vetnünk a methodika történetére, hogy meggyőződjünk arról, hogy ezt a gondolatmenetet már több ízben megtették és felismerték. Ugyanis megtaláljuk ezt mindazoknál, kik a mondatot vették a nyelvtanítás kiinduló pontjául és tették meg alapjának. Ami pedig a tan-mondatok minőségét illeti, már Comenius I. A. gondoskodott 200 évvel ezelőtt az ő „Orbis sensualium pictus“-ában arról, hogy azok konkrét természetűek legyenek és az ifjú lélekben könnyen alakuló képzeteket ébresszenek.

Az alap ezek szerint nem új; hogy elég széles és erős-e

¹ Az első pontnál szeretném megjegyezni, hogy a nyelvtanítás vezetésére más iránytűre is van szükségünk; t. i. annak a megfigyelésére, hogyan tanul serdülő ifjú vagy felnőtt ember idegen nyelvet megfelelő környezet útján. (Brassai jegyzete.)

ahhoz, hogy egy rajta építendő nyelvtanító iskolát elbírjon, az későbbi vizsgálatnak marad fenn; most csak el akarjuk mondani, miként fog hozzá a szerző saját módszerének összeállításához.

[Brassai hasábokon át részletesen ismerteti és bírálja Gouin módszerét. A philosophikusan gondolkozó és iskolázott nyelvész felsőbbbségével beletekint annak szerkezetébe. Jobban látja, mint a felfedező azt a gondolatmenetet, mely a „series“ módszert egybefűzi, tehát ügyesebben is tudja ezt szétszedni és hiányait bemutatni. Viëtor szerint Brassai volt az első, aki Gouin módszerével a németeket megismertette. Ha jól látok Brassai lelkebe, akkor azt veszem észre, hogy főcélja volt a saját maga tudományosan átgondolt és a gyönyörűen felépített módszerét Európa elé vinni és hogy azt elfogadtassa, szüksége volt arra, hogy a sokban vele egyező és azért legveszélyesebb vetélytársát komoly tudós fegyverekkel gyengítse. Ehhez azonban nem volt elég hatásos, nem volt elég alkalmas a hely, ahonnan küzdött: Az *Acta comparationis litterarum*. Gouint ma a kedvezőtlen bemutatás ellenére is becsülik, míg Brassait csak kevesen és azok is csak névleg ismerik. Hazánkban is foglalkoztak többen Gouin eljárásával és magyarázásával, részletesen *Helmár Ágost* már említett értekezésében, azért mielőbb Brassai nyelvtanításához szeretnék érni; Gouinról szóló fejtegetéseit csak röviden összefoglalom.

Van egy főcselekmény pl. *J'ouvre la porte*. Ez több mozzulatokból áll: *je vais vers la porte, je m'approche de la porte, j'arrive à la porte*, stb. Ily cselekménysorozatot Gouin *thème*-nek nevez. Több rokon tárgyú *thème* együttvéve *série*-t alkot. G. könyve vagy 100 ily *série*t tartalmaz, és minden mondatban az ige uralkodik. Hogy történik ezekkel a tanítás? Gouin először franciául mondta el a cselekmény-sort, ezzel megadta azt a gondolatmenetet, amelyhez az idegen mondatokat tapaszthatja. Ez nem fordítás, hanem gondolatébresztés és hangképzetek kapcsolása kész mondatokhoz. Amit a fül és a nyelv elsajátított, azt már most a szemmel és kézzel is birtokba kell venni; következik tehát az I-ső *thème* olvasása és leírása. Később a begyakorlás mind gyorsabban megy, a tanuló a kiemelt igékből az egész mondat-sorozatot megszerkeszti. 50—60 *série*s után a tanuló megismerkedett a konkrét igék

és dolgok nagy részével. Rátérünk a *langage subjectif*-re, azaz oly szavak és kifejezések tárgyalására, melyek érzelmi vagy gondolatbeli fogalmakat takarnak. Pl. Je crois que . . ., tâcher de bien prononcer, stb. Gouin a latinra is ad példákat és magyarázatokat. A *langage objectif* és *subjectif*-en kívül a szerző megállapítja még a *langage figuré*-t; de erről a feltaláló nem nyilatkozik oly bőbeszédűséggel, mint az előbbi fajtákról.

Eddig G. csak a nyelvanyagról beszélt. De ő grammatikát is akar tanítani. Hogyan? Az I. thème (j'ouvre la porte) begyakorlása után következik annak átalakítása más személlyel: nous marchons, nous vous approchons, vagy: vous marchez, nous vous approchez stb. Ez is előbb szóbelileg, aztán írásban történik, mindig mondatokban.

Egy további lépés az igeidők ismertetése nem elméletileg, hanem gyakorlatilag. A cselekvés ideje G. szerint csak háromféle lehet: jelen, múlt és jövő. Ha a múlt kifejezésére több igealak szolgál, úgy a különbözőség nem a cselekvény idejére vonatkozik, hanem a cselekvény minőségére (befejezett: passé défini, befejezetlen: p. indéfini, folytatólagos: imparfait).

<i>Hier</i>	<i>Ce matin</i>	<i>Tous ces jours</i>
j'allai à la porte	j'ai marché . . .	j'allais vers la porte
je m'approchai de . . .	je me suis appr. . . .	je m'approchais . . .
j'arrivai . . .	je suis arrivé . . .	j'arrivais . . .

Így időhatározókkal kapcsolatban világosan szemlélteti az egyes igeidők és igemódok helyes használatát és mindezt anélkül, hogy az elnevezésekre súlyt fektetne.

Csak most, az ige alakjainak bemutatása után jut a sor a főnevek formáira, ezeket is csak a mondatból kell kifejteni Erre szolgál 1. az analysis, 2. a synthesis. Mintán a tanuló analysis útján a főnév összes alakjaival megismerkedett, eljött az ideje az összefoglalásnak „tableaux synchrétiques“-ben. Gouin végül szembeállítja a saját methodusát az iskolák eljárásaival; természetesen, hogy minden tekintetben csak előnyben érzi magát és meg van győződve arról, hogy eszméi eredetiek és megingathatatlanok. Ezt a hitet szeretné Brassai eloszlatni. Azért hát így fűzi a saját eszméit Gonin ismertetéséhez:]

Ezek volnának hát az „új nyelvészeti módszer“-nek fővonásai, amikről a lehető leghívebben iparkodtam beszámolni. És ez nem volt könnyű feladat, mert egy teljes rendszer, egy „seriakönyv“ vagy vezérfonal még nem fekszik előttünk, így hát kénytelen voltam mindent az ő terjengős és mégis hiányos reklámkönyvéből összeszedni. Ép oly kevéssé próbálták ki a módszert valamely iskolában; a könyvben hirdetett sikerek csak a szerző álmában fogantak meg.

És most végső ítéletünket a szóbanforgó módszerről a következő pontokra támaszthatjuk:

1. A nyelvtanító okuljon a gyermek nyelvtanulását illető megfigyelésekből, és ezektől vezettesse magát.

2. A szóalakok (ige, névszó, névmás stb.) ne elvontan, önmagukból taníttassanak, hanem konkrétan, a mondatból.

3. A mondatok is tartalmazzanak konkrét gondolatokat, hogy biztosan és könnyen keltsenek a tanulónál objectív, valamint subjectív képzeteket.

4. A mondat fő és uralkodó eleme az ige, és az összes többi alkotórészeket reá kell vonatkoztatni.

5. Az időalakok tanításánál az igealakon kívül az ezen igealak által kifejezett cselekvényeknek időjellegét is gondos figyelemben kell részesíteni.

6. A szerkezet az alapul vett mondatokból természetesen és fesztelenül folyik.

7. A fül a legfontosabb, leghatásosabb és minden más eszköz előtt használandó közvetítő szerve a nyelvtanításnak.

Mindezeket a pontokat M. Gouin részletesen és megdönt-hetetlenül bizonyítja. Csak arról van szó, hogy az általuk ígért előnyök egyedül az ő sajátos eljárásával és különleges eszközeivel vagy legalább és kiváltképen azokkal érhetők-e el.

E kérdésre saját nyelvtanító módszerem ismertetésénél lesz alkalmam megfelelni: és erre most kerül a sor. Ilyformán időt és helyet takaríthatok meg. E mellett majd kiviláglik, hogy valójában mi is az új ebben a dologban.

Módszerem bemutatásánál az előbbi eljárással ellenkező utat fogok követni, és előbb az alapelveket előadni, azután pedig az alkalmazást.

I. Általános módszertani elvek.

1. A tanítás eszmék felkeltéséből és átadásából áll, amihez erős alapot kell teremteni. 2. Az eszméknek a tanuló korához és érettségéhez mérteknek kell lenniök. 3. Csak igazat és valót tanítsunk. 4. Mindent a maga módja szerint. 5. A tanítás anyaga ne legyen köznapi és triviális, hanem tartalmazzon a haladás minden fokán valami újat, mi a tanulók tudásvágyát ingerli. 6. Minden fogalmat a maga fajtája és módja szerint kell előkészíteni és kifejteni. 7. Gondoskodni kell arról, hogy a tanítvány az előadott fogalmat világosan és teljes tudattal, egészében és részeiben is átértse és magáévá tegye. 8. A tanítás menete fokozatos legyen. 9. Semmit sem szabad előlegezni. 10. Szigorúan következetesnek kell lenni. 11. Ismételjünk célszerűen. 12. Csoportosítsunk és osztályozzunk óvatosan. (A két végletes hiba: a pedans systematizálás és — sit venia verbo — a kuszáltság.) Ezen pont alá tartozik az is, amit az „egyszer-egy” törvényének neveznék, azaz, hogy egy-egy adott leckében csak *egy* tárgy tétessék szóvá. Pl. az algebrában az összeadás átváltozása szorzássá; a nyelvtanban csak *egy* casus-forma stb. Ez utóbbi alapelv az imént idézendő könyvecskéből érthetetlen elvétésből kimaradt, pedig később hivatkozom rá. Mindezek az elvek nem ad hoc kieszt törvények; hanem bennfoglaltatnak azok szószerint egy a Magyar Akadémiában 1867-ben felolvasott és ugyanazon évben kinyomott, a módszerről szóló füzetkében és itt hű fordításban közöltetnek. Ennyit a prioritás megóvására.

II. Különös, a nyelvtanításra vonatkozó alapelvek.

22. 1. Nyelvet tanítani és annak grammatikáját tanítani két teljesen különböző dolog. A nyelvtanok legnagyobb része, főképen a Donatus methodusában leledzők, az utóbbi célnak szolgálnak és csak közvetve az előbbinek. A grammatika csak oly szabályokat tartalmaz, melyek másnak (nem a tanulónak) az induciójából támadtak és amelyek megtanulása csak a tanuló emlékező tehetségét foglalkoztatják. 2. A helyes nyelvtanítás a nyelvtényeket nyújtja a tanulónak, aki azokból induktíve

saját elméjének munkájával az illető nyelv sajátosságait levonja és azokat alkalmazza, úgy, hogy az elképzelt mondatokat az ismertek analogiájára megszerkeszti. 3. Minden nyelvben az igazi, élő egyének a mondatok; ennél fogva 4. A szó- és mondataalakok sosem egyenkint és izolálva mutatandók be, hanem mindig teljes, kerek mondatokban. 5. Minden szó vagy mondatformának eleinte egy-egy mondatgyűjteményt (théma v. gyakorlat) kell szánni; később egy témában több, egymással rokon alak dolgozható fel. 6. A témák teljes sorozata, illetőleg az egész kézikönyv kell hogy a tanított nyelv összes formáit kimerítse. Hogy ez lehetséges, azt bizonyítják azok a grammatikák, melyek teljességre igényt tartanak. 7. Az alakok sorrendjét az az elv állapítja meg, hogy a lényegesek és egyszerűbbek a kevésbé lényegeseket és összetetteket megelőzzék. 8. Az ige a mondatnak leglényesebb tagja (v. eleme). Ezért hát az igének legegyszerűbb és legfüggetlenebb alakjával kell kezdeni. 9. A mondat összes többi mellérendelt tagjai az ígére vonatkoznak és sorrendjüket a módszerben az ígéhez való szorosabb vagy lazább kapcsolat határozza meg. A mondat tehát áll az igéből és az azt módosító szavakból, melyeket a szó tágabb értelmében „kiegészítőknak“ (Ergänzungen) nevezek. 10. Minden témában a benne tanított új formán kívül csak az eddig tanultak használhatók fel; később tanítandó szóalak sosem alkalmazható. Ilyformán a témák sora majd az illető nyelv fejlődésének teljes és egészségesen szervezett képét nyújtja.

Ezek az alapelvek sem találtattak ki ad hoc, hanem már alkalmazást nyertek két általam kiadott nyelvtanban. Elég alapot nyújtanak majd egy módszerem szerint szerkesztendő, nyelvtanító kézikönyv megmagyarázására.

Vegyük fel a módszer anyagául a latin nyelvet.

Az I. szakasz első két gyakorlata a legegyszerűbb mondatokkal foglalkozik, melyben a cselekvény a puszta igével fejeződik ki.

1. „Fulgurat, tonat, pluit, ningit est etc.“

2. „Statur, sedetur, dormitur, saltatur etc.“

Mindkettőnek, — vagy akár egyenkint mindegyiknek — begyakorlása után következik az elemzés. Az ige áll törzsök-

ből és ragból. Az utóbbinál nem említjük a személy jelentését (a 10. speciális alapelvnek megfelelően) csak annyit kell kijelenteni, hogy a rag a szó ismertető jeléül szolgál, t. i., hogy az: ige. Az analízisnél követendő eljárásról talán nem kell részletesen beszélnem, hiszen jártas tanítóknak írok. Csak azt a megjegyzést fűzöm ide, hogy a tanító csak néhány példán mutassa meg az elemzést; a tanuló azonban minden mondatnál ismételve és önállóan is gyakorolja.

A latin nyelv nemcsak személytelen mondatokat fejez ki pusztá igével, hanem ily alakoknak is mint *pergo*, *pergis*, *pergimus*, *pergitis* kell külön gyakorlatokat és elemzéseket szentelni, még pedig mindegyik alaknak egyet-egyet és csak a *präsens*-ben (anélkül azonban, hogy azt megneveznők). E mellett és ezzel a tanuló megismerkedik a négy igeragozással (a 2. és 4-ikkel kezdődőleg) és eljut a numerus, a személy, az egyeztetés, a szógyökér és a törzsök fogalmához. Egyszersmind kellő előkészületet kap a II. szakaszhoz, melyben a nominativust mint legelső és legfontosabb „kiegészítőt” tárgyaljuk. A mondatok itt már két szóból állanak, mint: „*canis latrat*”, „*cantat gallus*”. Ezeket kellő számú gyakorlatokban elosztjuk, úgy, hogy a nominatív alakjait előbb minden *declinatio* egyes számában, majd többesében keresztülvisszük. Ez által az I. szakaszban kifejtett fogalmak kiegészítődnék és az előbbi feladatokban ki nem merített igealakok pótlására nyílik alkalom. Hogy azt a kellő teljességgel megtehessük és a *präsens* egész ragozását ismertethessük, a *pronominalis nominativusok* is feldolgozandók. Ezzel kapcsolatban fontos dolgot kell felemlítenem.

Ismert dolog, — legalább gyakorlatban, — bár egy grammatikában sem emlékeznek meg róla, hogy a mondatban az egyes szavak *accentusán* kívül *mondataccentus* is hangzik.

A modern analitikai nyelvekben, ahol meghatározott — mondhatnám: megrögzött — szórend van, ezt a körülményt bátran el lehet hanyagolni, vagy a retorikához utalni. De nem lehet oly nyelvekben, melyekben szabadabb szórend uralkodik, mint pl. — hogy tárgyunknál maradjunk — a latin nyelvben, ahol fenti körülménynek igen lényeges befolyása van úgy

a szerkezetre, mint a mondat értelmére is. Mondataccentust kivétel nélkül minden mondatban találunk, a legegyszerűbbtől a legszélesebbig és a legösszetettebbig; azért hát minél korábban kell azt a latint tanulóval megismertetni. A mostani fokon tárgyalt esetben példagyanánt szolgálhat a következő mondat: „frater dormit“. Az accentus lehet a nom.-on vagy az igén. Az első esetben: „frater dormit“ arra a (képzelt) kérdésre felel: „quis dormit?“ A másodikban arra: „quid agit frater?“ — A szórend némelykor megfordul, de az accentus hatása amellett ugyanaz marad. Mindebből az az utasítás lép fel, hogy a II. szakasz összes mondatait többféleképen, az accentus felcserélésével, kell értelmezni és aszerint fordítani. Különösen fontos a megkülönböztetés a személyes névmások nominativusára nézve. Mert ők a latinban és a vele szellemileg rokon nyelvekben nem pusztán a cselekvő vagy szenvedő személyek jelzői.

Az előadottakból kiviláglik, mint származik a legegyszerűbb mondatból egész természetesen és könnyedén fejlődés és epigenesis útján a periodus pompás növénye, és mily egyszerűen és biztosan ismeri meg a tanuló a nyelv teremtésének történetét, sőt alkotásra is készítjük őt.

A periodus tárgyalásában az én módszerem lényegesen különbözik a rendes tanítási eljárástól. Én a periodusban foglalt mondatokat az egyszerű és bővített mondat azon alkotó részei szerint különböztetem meg, amelyeket képviselnek. Vannak tehát „kiegészítő“ mondatok, első- és másodrendű jelzői mondatok, és ezeknek halmozása. Az a tanuló, aki képes a mondatokat e beosztás értelmében elemezni, helyes és világos betekintést nyer a periodus felépítésébe és értelmébe. El is jut hozzá tuto, cito, commode, ha a III. könyv elejétől kezdve az elemzés ily módjában szorgalmasan gyakoroltatik. A szokásos tanítás mellett azonban, amikor a periodusok tartalmuk szerint logikai alapon vannak rendszeresítve és felsorolva, a tanulóknak a periodus jelentését teljesen át kell értenie, hogy azt kellőképpen elemezhesse. És mi haszna volna ebből grammatikai szempontból véve a dolgot? Ez az eljárás olyan, mint egy csúcsára állított pyramis.

Módszerem elméleti részének tárgyalását most már be

is fejezhetném, ha nem kellene valamit pótolnom, amit ismétlések kikerülésére eddig fenn nem tartottam volna.

Brassai csak nyelvtanítást ígér, de nem mulaszthatta el ezt a kedvező alkalmat, hogy a külfölddel meg ne ismertesse egyéb nyelvtudományi eszméit. Már fentebb találkoztunk az ő accentustanával, itt pedig a mondat dualismusáról szóló elméletét iparkodik elhelyezni. Annál szívesebben teszi ezt, mert a németek előtt joggal hangoztathatja prioritását *Gabelentz* nyelvtudóssal szemben, ki később mint B. hasonló hypothesiseket állított fel. Ennek részletes fejtegetése nem tartozván a módszer lényegéhez, átsiklok rajta. Csak felemlítem azt a következtetést, mit ő a mondat elemzésére elméletéből levont. „Általában az igét megelőző szó vagy szavak a rendes mondatban, a subjectum. Nem kell itt ügyelni arra, ha nem is főnév vagy névmás az ige előtt álló szó, mind subjectum az a józan nyelvtanban. Hasonlóképp csak a praedicatumhoz tartozik a nominatívus is, mihelyt hátul áll ez ige.” Nézetem szerint e nagyon is elvont, psychológiai megállapítás meghaladja a tanulók felfogó képességét.

Nézzük már most, mi a tisztán gyakorlati nyelvtanító módszeremben.

1. A gyakorlatok mondatait (természetesen az I. fejezet legelejétől kezdve) egyenként fennhangon kell olvasni, azután lefordítani és a tanulóval utána mondatni. A gyakorlat bevégezése után a tanulók lehetőleg fejből leírják a fordítást. Azután történik a szavak elemzése. A tanító néhány példán megmutatja, mint kell az elemzést eszközölni, a többit a tanulóval végezteti.

2. Egy harmadik fontos műveletet kell még minden gyakorlatban végrehajtani; az analógikus esetek megbeszélését és az ebből folyó indukciót. Az utóbbinak eredményei a gyakorlat után rövid mondatokban vannak összefoglalva és végül ellenőrzés céljából kérdésekbe foglalva.

3. A következő tanórában a tanulók az elemzést megismélik és a lefordított gyakorlatot visszafordítják az eredeti nyelvbe, szóban és írásban. Aztán rátérünk a következő gyakorlatra, amelyről ugyanazt az eljárást kell követni, és így tovább mindegyikkel.

4. A II. szakasszal kettős analysis válhatik szükségessé, melyet a grammatikai és logikai elnevezéssel szokás megkülönböztetni. Magam részéről lényegtelennek tartom.

5. A fentebb vázolt tervből következik, hogy minden magasabb foknál az elemzés anyaga felszaporodik.

6. Egy-egy szakasz befejezésül a benne foglalt analógiákat összegyűjtjük és általánosítjuk. Emellett és ez által a grammatikai fogalmak kifejlődnek és értelmes módon bevésetnek az emlékezetbe.

7. Mindezekhez hozzáteszem — last but not least —, hogy az összes mondatokat helyes hangsúlyozással elő- és utána kell mondani.

8. „Repetitio est mater studiorum“, mondották helyesen a régi methodisták. A mi eljárásunk szerint az ismétlés 3-féle. Az első módja abból áll, hogy olykor-olykor, a tanító belátása szerint, egynehányat a megelőző gyakorlatok közül újból átveszünk és a szükséges műveleteket végrehajtjuk. Ez az ismétlés annak az ellenőrzésére szolgál, vajjon az alap elég erősen van-e lerakva. A második mód értelmében a régebben tanult szóalakokat az új formákba öntjük; pl. egyes számot többes számba, jelen időt múlt v. jövő időbe, állító és kijelentő mondatokat tagadó v. parancsoló mondatokba. Harmadszor: az újonnan tanult formákat áttesszük a régiekbe. Az utóbbi kettőt minden új alak tanítása után kell végrehajtani.

9. Az egyenként tanult szóalakokat declinatio- és conjugatio-systemákban állítjuk össze, eleinte részletben, azután teljes rendszerben, mindig a meglevő készlet szerint. A tanuló tehát nem tanulja be az adott paradigmákat, hanem ő maga alkotja meg magának azokat.

10. Az igealakok minden csoportosítása után az igék külön is és a gyakorlatban előforduló *mondatokban* ragoztatnak.

11. A beszélgetés módszeremnek egyik legtermékenyebb és legnélkülözhetetlenebb művelete. Ez a nyelvtanításnál csak abból állhat, hogy a tanító egybetartozó gyakorlatok köréből kérdéseket intéz, melyekre a tanuló részint a tárgyalt gyakorlatból, részint emlékezetből felel.

12. Az utolsó, betetőző művelet mondatok szerkesztése a tanuló részéről. Ennek végrehajtása a fokozatok szerint változik. a) Az első fokon ez alig lehet több, mint emlékezet dolga; a tanító kimondja az igét, mit a tanuló a gyakorlatban az igével társított kiegészítőkkal (bővítményekkel) bővít. Néha kiegészítőt is lehet bővítés céljából kiemelni. b) Mondatokat adunk, melyekben a mondatnak egy-egy eleme hiányzik, a

tanuló pedig kitölti a hiányt. Ily feladatokat azonban nem szabad a könyvből venni, hanem többé-kevésbé variálандók úgy, hogy e mellett a tanuló új szavakat is tanul. c) Egy ismeretlen mondatnak összes elemeit széthányva megadjuk, nem abban a sorrendben, ahogy mondatot alkotnak; a tanuló feladata ezeket értelmes mondatba rakni. Különösen arra kell ügyelni, hogy a szavak tőalakban adassanak meg. d) Egy 20—30 különfajta szóból álló készletet nyújtunk, mikből a tanuló több különálló mondatot szerkeszt. Az anyagot természetesen a meglevő mondatokból gyűjtjük és csak sorrendjüket változtatjuk.

Mindezek az utasítások elsősorban az egyszerű mondatra vonatkoznak, de igen könnyen alkalmazhatók a bővített mondatra és az összetett mondatra. Csak két pontot emelek ki:

1. Lehet a tanulónak egy előtte ismeretlen periodusnak összes szavait összefüggéstelen alakban megadni, amiből ő azt megszerkeszti.

2. A periodus teljes elemzése körülbelül a következő példa szerint történhetik:

Itt Brassai egy Ciceroból vett hosszú periodusnak az elemzését adja. eljárása nem különbözik a ma divótól, kikeresi a főigét, ehhez fűzi a mellékmondatokat, mint bővítményeket, azután kimeríti a főigének többi kiegészítőit, mindegyiket az igéhez való viszonya szerint jellemzi. Végül megállapítja a három főmondat mondataaccentusát.

Ezzel nyelvtanító módszerem ismertetésének végére értem és átadom azt a szakemberek vizsgálatának és bírálatának. Eredeti szándékom és ígéretem szerint is más módszerekkel, különösen Gouin-ével kellene az enyimét összehasonlítani, de úgy gondolom, hogy a kegyes olvasó az egybevetést könnyen maga is eszközölte, feltéve, hogy a dolog érdekli. Tanácsoltabbnak tartom tehát, ha módszerem maga magáért felel. „Carta parla“, mondják az olaszok a pharao-játékban. Végül csak annyit jegyzek meg, hogy módszerem magyarhoni német nyelvtanomban következetes kivitelben áll rendelkezésre.

IV.

Ez hát Brassai nyelvtanítási eszméinek foglalatja. Most még csak néhány sorban szeretnék felszólításának eleget tenni és módszerét másokkal egybevetni.

Nem a Gonin módszerével, hanem azzal a reformmal, melynek egyik megindítójaként őt kell tekintenünk; és ha a magyar nyelvtanárok újabban a módszer javításán fáradoznak, alapul nem ajánlhatnék jobb munkát, mint a mi Brassainknak ez eszmékben gazdag értekezését. Bízom abban, hogy kellő — támogatással — sikerül az 1882-ből való brosürát német nyelven újból kiadnom, amikor majd részletesen kifejtem Brassainak az általános reformhoz való viszonyát. Egyelőre csak néhány pontra nézve akarom bebizonyítani, hogy mi magyarok vezethetnénk a nyelvtanítás kérdéseiben, ha mestereinket jobban megbecsültük volna.

Kiejtés. A nyelvtanítás reformjának egyik legfontosabb újítása, hogy a betűnél fontosabbnak tartja a hangot. Módszerében buzgón felhasználja a phonetika eredményeit és a nyelvtanítás reformjának kezdeményezői mindenütt egyszerűsmind a gyakorlati phonetika mesterei is voltak. Így Angliában Sweet, Németországban Viëtor, Franciaországban Passy, Dániában Jespersen. Brassai is súlyt helyez a hangok és betű szigorú megkülönböztetésére, amint az kitűnik cikkének egyik jegyzetéből is.

Német tankönyvében nem adja az olvasás szabályait. Ezt az 1845. kiadásban így indokolja: „Egy nyelv sajátos hangjait s accentusát más nyelv betűivel megértetni vagy tanítani akarni sikertelen fáradság. Aki tehát könyvemet használni kívánja, tanuljon meg valakitől németül olvasni élő szóval. Ritka eset lenne, ha erre akárhol is hazánkban alkalom is hiányoznék.” Annak a beismerése, hogy az idegen kiejtést hazai betűkkel

nem lehet ábrázolni, nagy bölcsességről tesz tanúságot oly időben, mikor a kiejtésbeli nüanszokat még nem figyelték meg.

Francia könyvében már részletes olvasási és kiejtési szabályokat ad. Nem kezdi a szokásos abc neveivel, hanem a hangokból indul ki, a magyar írásban nem létezőkre külön jegyeket állapít meg (á, é), megmagyarázza a kiejtést. „A nyelvtanok nagy része azt tanítja, hogy a hígított l-et (l moullé) ly-nak kell olvasni. De biz'e csak olyan, mint a mi ly-ünk, melyet csak írnak, de közbeszédben senki sem mondja — kivéve aki affektál.“ Az orrhangok szerinte meg vannak a magyarban is. Az összetartozó szócsoportoknak egy folytában való olvasását, amire csak újabban kezdünk ügyelni, már ő követeli pl. un ancien ami = önánszienámi. Az alphabetát, mint igazán mellékes dolgot csak a szakasz végén adja, mert illő, hogy minden nyelvbetűt a maguk tulajdon nevén nevezzünk.

Szókincs. Egy pontban nagy haladást tett az újabb nyelvtanítás és ez a szókincs felkarolása. Hogy a szavak tanításánál is lehet rendszert követni, hogy a szókincs tanításában is vannak fokozatok, hogy a szók megértése nemcsak magolás eredménye, hogy a szavak jelentését nemcsak közvetve az anyanyelv segítségével, hanem közvetlenül, szemléltetéssel és körülírással az idegen nyelvből is meg lehet állapítani, minderről a régi módszerek nem tudtak semmit; Brassai sem. De némi haladást látunk saját fejlődésében: míg az Okszerű vezér bevezetésében, az 1896.¹¹ kiadásig is bennmaradt a figyelmeztetés, „hogy a gyakorlatokat megelőző szótárcákat, épen úgy, t. i. megelőzőleg tegye a tanuló magáévá“, addig a Francia nyelvmester-ben azt olvassuk: „Minden szót csupán csak mondatban foglalva ismer meg a tanuló. Haszna benne az, hogy valójában megismeri. Mert a szó ismerete nemcsak abból áll, hogy jelentését vagy jelentéseit megtanulják, hanem használatát is, melyet csak gyakorlatilag érthetni meg tökéletesen. Felette kevés szó van egy nyelvben, amit egy másban megint csak eggyel lehet kifejezni; s hogy mikor melyikkel fejezzük ki, afelett a mondatbeli használata dönt. Megtartása is sokkal könnyebb és biztosabb az értelmes mondatban tanult szóknak. Ami a gyakorlatok alatti szótárcákat illeti, világért sem lesz szükség ezeket előre betanulni, hanem magát a

gyakorlatot kezdi olvasni a tanuló, s nem értett szóra akadván benne, akkor keresse ki jelentését a szótárcában.“ Íme megint egy reformeszme, az összefüggésből való szótanulás, mit a külföldtől az utolsó évtizedben oly szépen a magunkévá tettünk, nem is sejtve, hogy hiszen ez a mienk.

Nyelvtan. A nyelvtanító reformról szólva, valahol ezt az újítást az induktív eljárásnak a paedagógiában való térfoglalásával hoztam kapcsolatba. Brassai ezt így mondja: „Nyelvtani modorom legeltérőbb vonása, — de egyszersmind az, melyre legnyomósabb elméleti és tapasztalati okok vezéreltek, — abban áll, hogy az ejtegetési és hajtogatási alakok nem tabellanemű képletekben vannak eleinte a tanulók elébe, mint valami érthetetlen hieroglyphok téve, hanem a mondatokbeli értelmükből kiindulva, egyenként tanítjuk meg őt a ragokra. (Jegyzet. Egy hosszú ige-paradigma egyszerre való megtanul-tatása által valami oly formát teszünk a gyermek eszének, mint midőn a Clarencei herceget malaga borba fullasztották ellenei). Ez a mód sokkal, de sokkal mélyebb benyomást tesz, nemcsak emlékezetében, de értelmére is; és mikor aztán az összetartozó ragok és változások során egyenként végigment, tabelláris összetételüket, vagyis az úgynevezett paradigmákat hihetetlen könnyűséggel felfogja és megtartja a tanuló.“ Kell-e ennél hatalmasabb reform? Van-e újítás az egész nyelvpaedagógiában, mely oly mélyreható, termékeny és általános volna, mint a nyelvtannak induktív alapokra való fektetése?

Az a *vonás*, melyet Brassai főntebb az ő módszerének *legeltérőbb* vonásának mondott, ez *ma* végighúzódik az egész nyelvtanításon, kezdve az anyanyelv elemi oktatásán, az idegen nyelvek tanításán át, egészen az akadémiai grammatikáig, mely ma már szintén tapasztalati alapon gyűjti és csoportosítja a mondattani jelenségeket.

A reform manapság a tanításban a grammatikai szempontnak nagy szerepet juttat, nem a grammatika ismeretének, hanem a *grammatikai* szempontból való tanításnak. A nyelvtani szabályok alkalmazására szolgáló magyarból németre fordító gyakorlatok helyét mindjobban kiszorítják az úgynevezett direkt feladatok, vagyis olyanok, melyek a nyelvtant az illető nyelven gyakorolják kiegészítések, átalakítások, mondat-

szerkesztések stb. segítségével. Mindezeket már Brassai is ajánlja, bár nem mellőzi az anyanyelvből való fordítást sem, de nála a magyarból németre való fordítás szövege csak egy-egy lecke végén van adva, tehát mindig már jól ismert nyelvtani anyag begyakorlására. Ha nem is tudnám bebizonyítani, hogy ily „direkt feladatok“ B. előtt nem szerepelnek a nyelvtanításban, annyi bizonyos, hogy Brassai önmagából vette ezeket a gondolatokat és eredetieknek tartotta őket, pedig kitünően ismerte a nyelvtanítás akkori irodalmát és gyakorlatát.

Beszédgyakorlat. A direkt módszer e dédelgetett segédeszközét is Brassai tankönyvében találjuk először tudatos és rendszeres szerepben. A ma dívó szertelen és rendszertelen kérdezési düh közepette épen jókor jöhetnek Brassai útmutatásai arra, miként lehet a *kérdés és felelet* eljárást a nyelvtani érzék erősítésére ügyesen felhasználni. Mert tisztán az olvasott szöveg részleges feldolgozására irányuló kérdezősködés csak annyiban járhat haszonnal, amennyiben a reprodukálás általában gyakorolja a beszélő szervet. Ha azt akarjuk, hogy a beszédgyakorlat a mondszerkesztő képességet növelje, akkor szem előtt kell tartanunk a következőket: 1. A kérdéseknek a nyelvtani tanításnál eleinte *egy* tárgyra, egy nyelvtani fogalomra kell irányulnia. Pl. csak az alanyra kérdezünk (Wer? Was?), azután az accusativusi viszony tanításánál így: Was tut der Mensch? Was tut das Kind? „melyekre a megtanult (nem a *memorizált*, hanem fordítás és ismétlés által megtartott) gyakorlatoknál felelend a tanuló.“ Már Brassai ismerte a memorizált szövegre való kérdészés értéktelenségét, mely legfeljebb arra jó, hogy az „előkelő idegent“ ámulatba ejtsük. Az igeragozás gyakorlására kitünő mód az ily kérdészés (amit Brassai ajánl): Was tust du? Was tun wir? A Sie udvarias formát a tanító maga magára kérdezve teheti tudatossá pl. Was tu ich? Sie Fragen.

„Majd a tanulóval is csináltasson ily kérdéseket a tanító. Miután tehát a bizonyos gyakorlatokra vonatkozó kérdésekre biztosan és gyorsan bír felelni a tanuló és maga is kérdéseket fogalmazni, független kérdéseket tesz a tanító, melyekről nem mondja meg, hogy melyik gyakorlatra vonatkoznak. Hogy ezekre felelhessen, minden eddig nyert tudását össze kell hogy

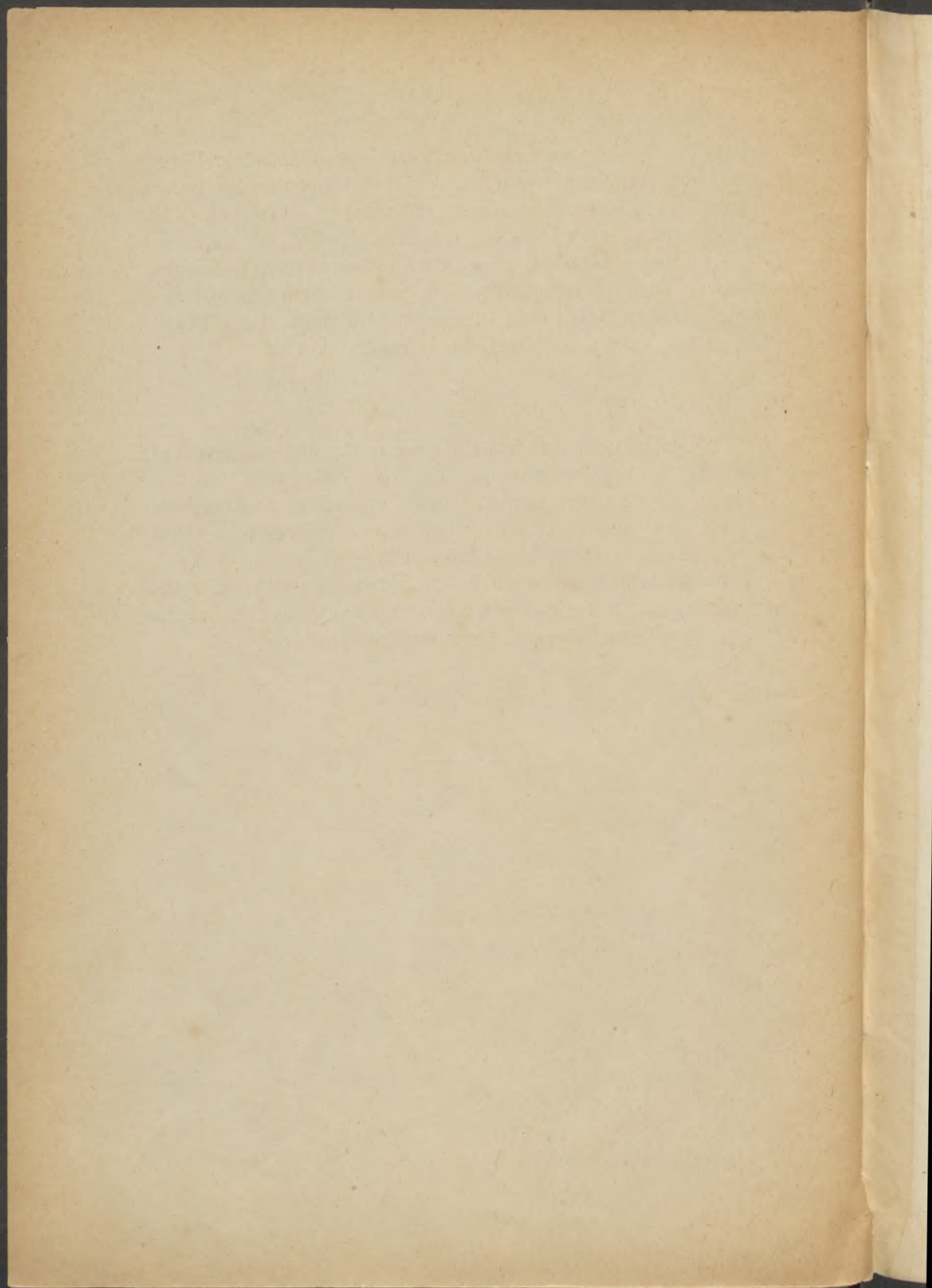
szedje elméjében a tanuló. Ha a gyakorlatokban eddigelé már előfordult mondattal felel, az is jó és többnyire így is lesz. De ha olyat szerkeszt, amely kisebb-nagyobb részben új, — bár természetesen, csak az eddig tanult szókból áll — különösen dicsérje meg a tanító s biztassa több olyannak a találására.“ Ilyen és hasonló figyelmeztetések ma már minden új irányú módszertanban találhatók, de senki sem tudja, hogy Brassai tán az első, aki a beszélgetésbe is rendszert visz.

*

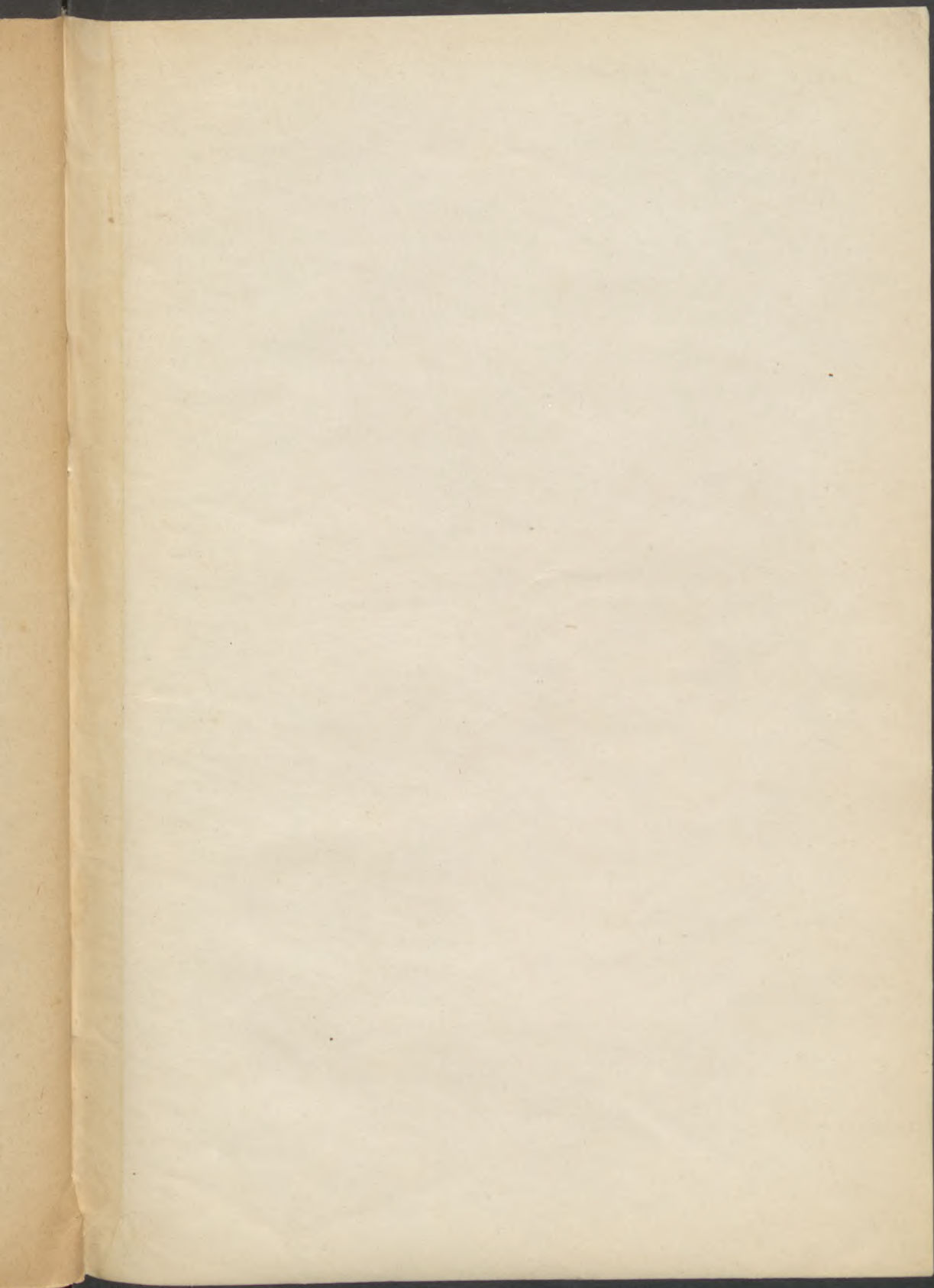
Nyelvtudomány az, amit a nagy tudós módszer neve alatt nyújtott, nyelvtudomány a javából, mert mély betekintést ad a nyelv szerkezetébe és abba a lelki munkába, amit egyrészt a mester a nyelvi készség átadásakor, másrészt a tanuló egyén annak a készségnek megszerzésekor végez. A nyelvtanítás legtermékenyebb talaja az empirikus és kísérleti nyelvtudománynak, mely utóbbi határozott meggyőződéseim szerint a nyelvprobléma megoldásának legbiztosabb útja.

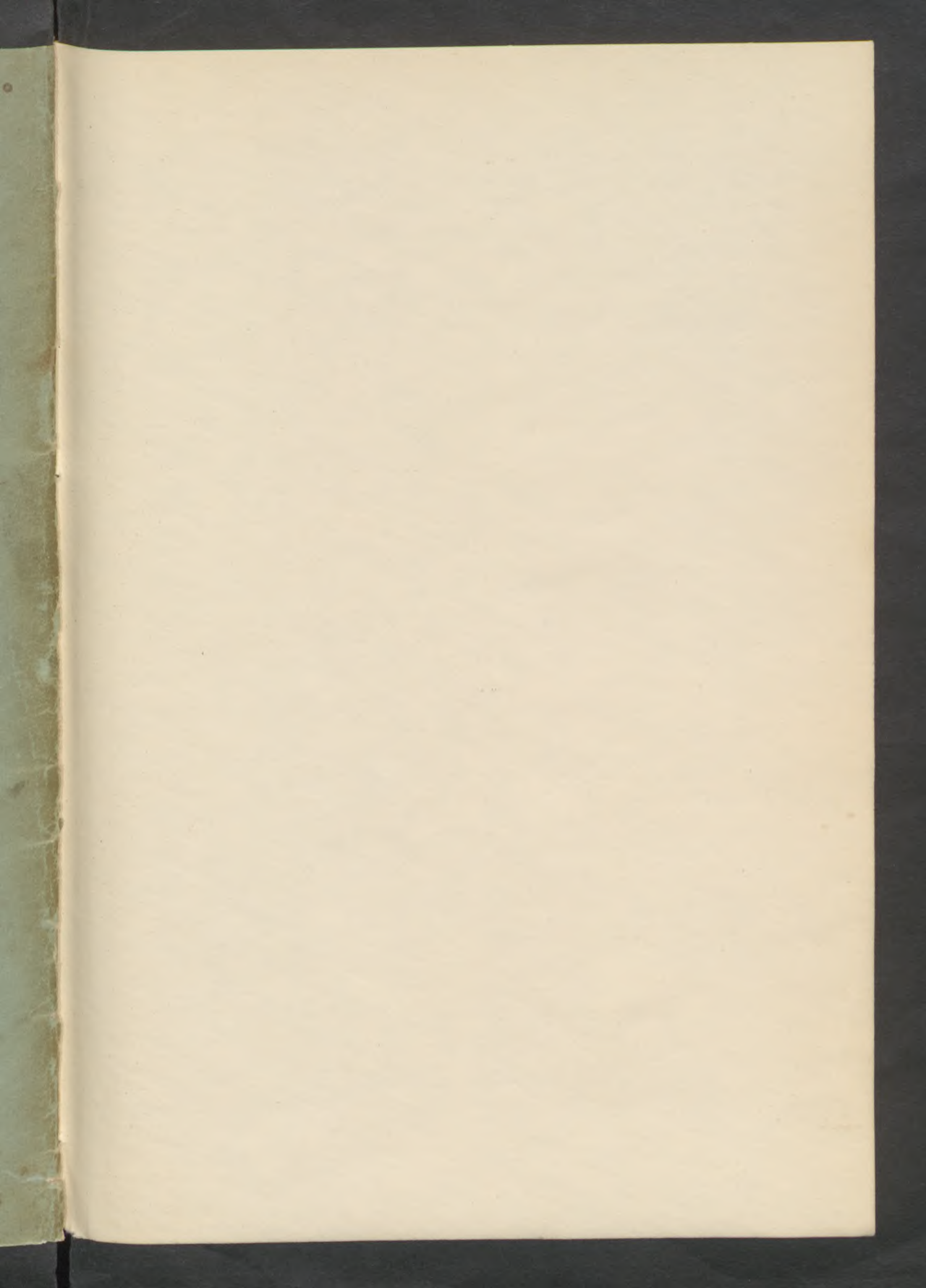

16—
(282)

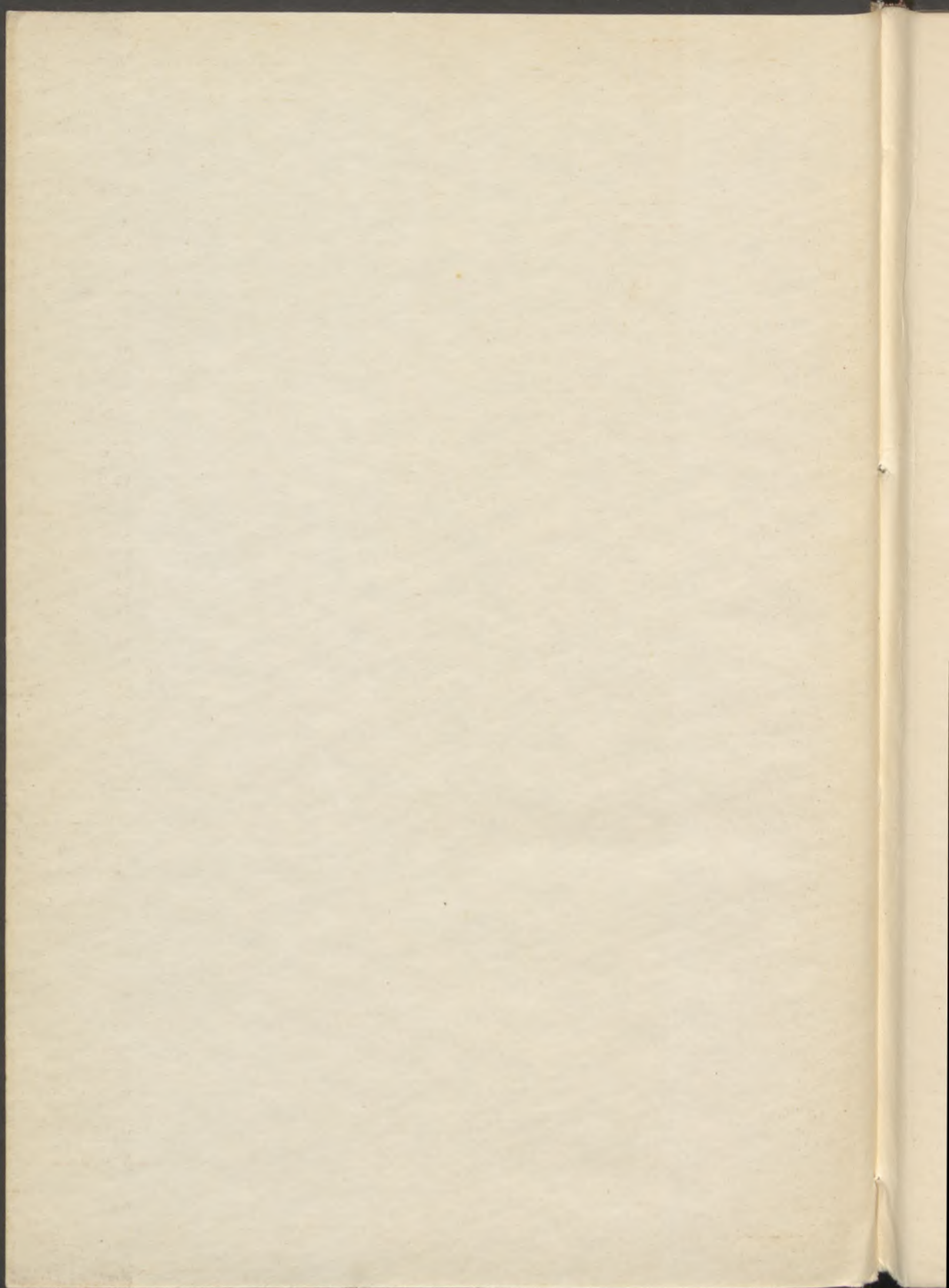
(16)

1972 MAJ 16

